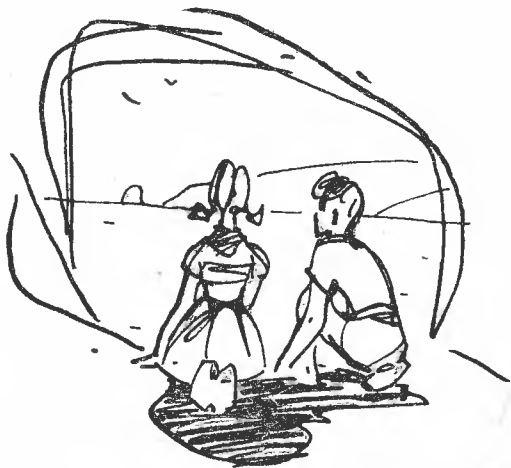

ВОЛОДИМИР
ВЛАДКО

ПОЗИЧЕНИЙ
ЧАС

ДИТВИДАВ

ВОЛОДИМИР
ВЛАДКО

ПОЗИЧЕНИЙ ЧАС

Фантастична повість

Державне видавництво дитячої літератури УРСР
Київ 1963

Льоня Куценко товарищує з однокласником Віктором Сумським, який підбиває його на різні хуліганські витівки. Сумський хоче зірвати контрольну з геометрії. Для цього він пропонує наспати в класі і коридорі перед уроком нюхального тютюну, щоб усі чхали...

Про різні пригоди з життя школярів розповідає у своїй повісті «Позичений час» відомий український письменник-фантаст В. Владко. З допомогою фантастичної «ощадкаси часу» автор показує своїм читачам, як щільно пов'язане сучасне і майбутнє кожного з нас.

ХУДОЖНИК Є. СЕМЕНОВ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ,

де розповідається про суцільне невезіння Леоні Куценка, дивний візит чоловіка з багатьма годинниками і ще дивовижнішу чекову книжечку, власником, якої став Льоня.

Все, рішуче все не ладилось сьогодні!

Насамперед двійка з географії. І треба ж було, щоб Петро Олександрович викликав Льоню Куценка саме тоді, коли він розглядав маленьку блакитну авторучку зовсім нової марки — вона так і звалася «шкільна», — яку йому передав з задньої парти Віктор Сумський. Зрозу-

міло, що Льоня навіть не почув, про що його запитав Петро Олександрович. Викладач похитав головою і похмуро сказав:

— Ну що ж, Куценку, ставлю тобі двійку. Ні, ні, і не кажи нічого! Не те, щоб ти її заслужив незнанням, цього я не скажу. Але хай це навчить тебе на уроці займатися ділом.

Потім трапилася велика чорнильна пляма в щоденнику, просто невідомо, звідки вона утворилася на папері. Жирна, блискуча... Льоня спробував було лизнути її язиком, це найчастіше допомагає. Але якраз у цю мить у нього страшенно засвербіло в носі — і він чхнув, та ще й як! Самі розумієте, що з того вийшло!..

І нарешті — відірвана підошва. Ну, хто міг знати, що цей шматок льоду примерз до асфальту? І замість того, щоб свічкою злетіти, як справжній футбольний м'яч під класним ударом Андрія Біби, він залишився нерухомим, а підошва раптом затріщала й начисто відірвалася. Мов зраділа, клята, отак зразу й оцерилася всіма дерев'яними зубами... Ні, як не щастить, то вже не щастить!

Мати тільки руками сплеснула, побачивши цю зубату підошву. Зазирнула в щоденник, а там — пляма! Вже розглядаючи її, вона помітила й двійку з географії...

Майте на увазі: вона нічого не сказала. Поморщилася, наче від зубного болу. І немов між іншим зауважила:

— Гаразд, Льоню. Говоритимеш з батьком. Незабаром він прийде. Сідай за уроки. — І кудись пішла.

Це не віщувало нічого доброго. Хто ж не знає: якщо мати навіть не свариться, а ніби спокійно нагадує про батька, що незабаром прийде і тобі доведеться з ним говорити, — завжди чекай чогось дуже неприємного. І ще якраз тоді, коли батько вже майже погодився відправити його влітку до піонерського табору...

Льоня розклав підручники, зошити. На душі було неспокійно. А завтра ж геометрія, доказ теореми... щось таке про суму кутів... От тобі й сума з двійки, чорнильної плями та відірваної підошви!

Раптом на входних дверях задзеленчав дзвоник. Хто це може бути? Для батька ще рано... Льоня відчинив двері.

— Добрий вечір, — мовив маленький сухорлявий чоловік, що стояв за дверима. Він лагідно посміхався, його очі весело виблискували з-під рудих брів. — Добрий вечір, — повторив він. — Мені треба побачити товариша Куценка.

— Батька зараз немає, — відповів Льоня.

— Хіба я сказав, що мені треба бачити батька? — засміявся незнайомець. — Мені треба побачити Льоню Куценка. І всього тільки на п'ять хвилин. Ось, зараз перевіримо.

Чоловік глянув на годинник на руці й невдоволено підвів брови.

— Дивись, поспішає на десять секунд! — здивувався він. — Погано! Ану перевіримо ще.

Він вийняв великий кишеньковий годинник з штанів,

ще один з піджака і ще один з пальта. Подивився уважно на кожний з них і задоволено кивнув головою.

— Що ж, решта показує вірно, — сказав він, посміхаючись. — Мені, знаєте, завжди треба точно знати час. Так от, чи не скажете ви, де Льоня Куценко, га?

— Це я, — відповів зацікавлений Льоня. — Ви що ж, продаєте годинники, чи що? Так у мене вже є, батько ще минулого року подарував. Правда, тільки один, не так, як у вас. Втім, мені більше й не треба.

— Чудово, чудово! — зрадів маленький чоловік. — Так я й знав! Ходімо, ходімо, я вам усе розкажу!

Він був такий жвавий, такий верткий, що Льоня й не помітив, як вони опинилися вже в кімнаті. А чоловік то-рохтів далі швидко-швидко:

— Це ж подумати тільки, як люди звикли не звертати уваги на час! Ну от, хоч би й ви: хіба ви помічаєте, скільки годин витрачаєте даремно? Та ніколи в житті! А жаль, дуже жаль. Ось подивіться, як це буває. Вам хочеться погратися. Але ще рано. Ви чекаєте. А чекати — нудно. Ви взяли за книжку: вона валиться з рук. Проте доводиться чекати ще й ще. А що, коли б можна було взяти й наблизити час відпочинку? Ні, ні, чекайте, я ще не скінчив. Ну от, у вас незабаром мусить бути... гм, гм, скажімо, якась неприємна розмова. Не скажу, що з батьком, але й це можливо, правда?

— Кхм... кхм... — сконфужено закашлявся Льоня.

І звідки цьому чоловікові було знати про те, що він має говорити з батьком?

— О ні, я не наполягаю, я тільки між іншим, — зауважив чоловік, лукаво посміхаючись. — Отож, я кажу, коли б у вас, скажімо, передбачалась неприємна розмова з батьком. Як би добре було — взяти і відстрочити її, чи не так? Припустімо, позичити десь трошечки часу, щоб та розмова відсунулася. Хіба це не було б добре? А я можу зробити таке, бо я — представник ощадної каси часу!

— Що? Якої ощадної каси? — вихопилося у здивованого Льоні.

— А ви й не чули про нашу ощадкасу часу? — зноу засміявся чоловік. — Не чули? Та й не дивно, бо це ж зовсім нова установа. Але — яка ж корисна! Ви вкладаєте в неї кілька годин вашого майбутнього часу. Ну, так, як вкладаєте гроші в звичайну ощадну касу. Розумієте? Хіба ж у вас мало зайвого майбутнього часу? Такого цілком вільного, що ви й не знаєте, куди з ним подітися?.. Значить, ви вкладаєте кілька годин такого майбутнього часу нам, до нашої ощадної каси часу. І одержуєте від мене оцю звичайну чекову книжечку з талончиками. Все як слід, — пронумеровано, припечатано, з підписами. У нас усе по-справжньому, бо час — це ті ж самі гроші, і навіть більше того! Так от, одержали ви від мене за вкладений час цю чекову книжечку. І як тільки вам треба взяти від нас хоч скільки-небудь вашого часу, — на відпочинок чи на щось інше, все одно! — ви просто

пишете на талоні... ну, десять або п'ятнадцять хвилин. Цей чек ви підписуєте і вкладаєте під перший-ліпший годинник. І зразу ж таки одержуєте ваш час. Негайно! Відразу!

Льоня вкрай здивовано поглядав на цього чоловіка: адже ж усе це здавалося йому дуже дивним, якимсь не-сусвітним жартом. Втім, чоловік уже вийняв книжечку і невеличкий папірець.

— Спробуйте! Спробуйте! — знову заговорив він. — Ну, на перший раз зробить малесенький внесок, тільки на п'ять годин. А там побачимо. Це ж дуже інтересно і приємно. Згода? Я вже пишу. Ваше ім'я — Льоня. Прізвище — Куценко. Сума внеску — п'ять годин. Прописом — п'ять годин. Будь ласка, підпишіться. Отут, прошу!

Все це він робив дуже швидко, наче неймовірно поспішаючи. Льоня так розгубився, що не встиг нічого заперечити. Він підписався. За мить в його руках опинилася маленька книжечка з зеленими талончиками-чеками. А чоловік все так само сміявся:

— Так от, не забувайте, будь ласка! Кладіть талончик-чек під перший-ліпший годинник. Хоч під отой, що у вас на руці. А може й під інший якийсь, все одно, ну, наприклад, під великий, що у вас в ідальні. І одразу матимете потрібний вам час. Бувайте здорові, товаришу Льоня. Від імені нашої ощадної каси часу вітаю вас!

— А навіщо вам... — заговорив Льоня. Проте чоловіка в кімнаті вже не було. Хлопець почув, як грюкнули

двері. Та що ж це за диво таке? Можливо, це тільки при-марилося?

Але ні. Льоня тримав у руках маленьку зелену книжечку, на якій було чітко видруковано: «Ощадкаса часу».

Хлопець розгублено озирнувся. Ніколи в житті з ним не траплялося нічого подібного. Та невже ж це все було насправді? Він підійшов до столу. Ось лежать його підручники... зошити... і щоденник з чорняльною плямою. Нібито все як було. І незабаром, дійсно, доведеться говорити з батьком про різні неприємні речі... а звідки ж той чоловік довідався про це? Дивно!..

Раптом на входних дверях знов задзеленчав дзвоник. Мабуть, це вже батько. Ой, як усе це неприємно!

Льоня засунув книжечку в кишеню й побіг відчиняти.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ,

де починають траплятися цілком несподівані речі, відбувається знайомство з дівчинкою Тамарою і Льоня відчуває провину за якийсь ще невідомий йому самому вчинок.

Так, це був батько.

Мовчки він роздягнувся і сів на диван. Льоня не підводив очей з підручника геометрії. В голові у нього стукотіло:

«Мабуть, мати подзвонила батькові телефоном. Він уже все чисто знає, все чисто...»

Звичайно, батько все знав. Ось він заговорив — холодно і суворо, як належало говорити вкрай незадоволеному батькові:

— Виходить, Льоню, тобі байдуже те, що ти завдаєш болю і мені, і матері? Ось уже кілька разів ти обіцяєш, що все буде гаразд, і кожного разу не виконуєш обіцянки. Ти розлінився, водишся з ледарями, такими, як твій Віктор Сумський, про якого я тобі вже не раз говорив. Що ж з тобою робити? Мені просто соромно: ти такий здібний хлопець, а як до тебе починають ставитися вчителі? І ще ця двійка з географії... наче ти не міг розповісти те, що так добре знаєш? З географії, це ж подумати тільки! Знов будеш виправдовуватися? Знов будуть якісь теревені?

Батько глянув на Льоню, чекаючи відповіді.

Втім, що Льоня й справді міг сказати? Хіба поясниш, що все це — збіг неприємних випадковостей, що він зовсім не хотів бути неуважним, але нова авторучка відвернула його увагу, і він не розчув запитання вчителя? Ясно, батько скаже, що все це непереконливо, самі теревені. І матиме рацію. Краще вже промовчати.

А батько, наче знаючи, в чому справа, вів далі:

— І все це трапляється через неуважність, легкодумність. Ну що ж. Я не хочу витрачати часу на недоцільні розмови. Скажу тільки, якщо...

Неуважно слухаючи батька, Льоня намацав у кишені маленьку зелену книжечку. Той чоловік сказав, що час можна використати, коли завгодно... от коли б можна й

справді було зайнятися замість цієї неприємної розмови чимсь веселішим, щоб не так погано було на душі! Та хіба ж таке може бути? Самі казки... а втім, чому не спробувати!

Тихенько, щоб не помітив батько, Льоня вийняв книжечку, навпомацки розгорнув її. Тримуючи книжечку на колінах, написав на першому талончику-чеку «15 хвилин». Батько нічого не помітив. Льоня акуратно відірвав талончик. Тепер — де ж узяти годинник? Є, та ось же він, у нього на руці, як і сказав той чоловік!

— ...я тобі, Льоню, скажу ось що, — продовжував тим часом батько. — Коли ти найближчим часом не виправишся...

Льоня тихенько засунув талончик під свій годинник: все одно гірше вже не буде, зараз батько, напевне, скаже щось таке неприємне, що краще й не слухати!..

І враз зникли підручники і зошити, мовби вони розтанули в повітрі! І стіл зник! Під ногами хлопець побачив жовтий гарячий пісок. А голос — та це вже й не батьків голос! — продовжував говорити:

— ...коли ти не виправишся, Льоню, то буде гірше. Тоді — кінець нашій дружбі, ось що я тобі скажу! І тоді ти навіть не підходь до мене, бо з мене й подруги сміятимуться!

Що таке? Чому голос батька так дивно змінився, звучить так лагідно, став таким дзвінким? І говорить цей голос про зовсім інші речі?

Льоня здивовано підвів очі. Та що ж це таке, справді?..

Ніякого батька. І кімнати також немає. Гойдаються веселі лінькуваті морські хвилі. Пісок під ногами — це морський пляж. А на пляжі, поруч з ним, сидить русява дівчинка. Очі її, великі, темні, благально дивляться на нього. Справді, де ж це він? Що сталося?..

Вкрай здивований, Льоня розгублено дивився на русяву дівчинку, якої він, слово честі, ніколи не бачив. Права його рука машинально горнула сухий пісок. А дівчинка тим часом казала — з докором, сумно, наче їй було дуже неприємно самій:

— Я ніколи не думала, що ти можеш зробити таке, Льоню. Ми так добре готувалися до нашої живої газети. Ти ж так багато знаєш цікавого про космічні польоти, про супутників і ракети, і плавали з тобою разом, і гралися. І раптом отака жадлива несподіванка! Ну, навіщо ти все це зробив, навіщо?..

Та що ж він зробив? Льоня ніяк не міг додуматися, за що йому могла б докоряти оця незнайома дівчина. А в неї ж був такий приємний голос... Хто вона така? Як би довідатися про це!

— Ні, ти скажи мені, справді, Льоню, як ти навжився?

Рука дівчинки м'яко погладила його руку. Льоня зашарівся від несподіванки.

— Ну, кхм... так вийшло... — невизначно пробурмотів він, намагаючись відтягти час.

— Як це «так вийшло»? — раптом обурилася дівчинка. Вона прожогом звелася на рівні. Очі її гнівно блиснули.

— І ти смієш говорити про це так, ніби розповідаєш, як випив склянку води? Накоїти такого, від чого стільки людей могло захворіти... Та про це ж навіть у стінгазету написали! І раптом, маєте, «так вийшло»! Я й розмовляти з тобою після цього не хочу, ось що!

Льоня остаточно розгубився. Мабуть, він дійсно зробив щось дуже погане. Але — що ж саме? І що він може зараз сказати, щоб ця дівчинка заспокоїлася, не гнівалася більше?.. Адже значно приємніше було чути її лагідний голос, ніж оці сердиті слова. Ага, ось що!

— Ну, я, звісно, не так сказав, — мовив Льоня, підводячись і собі. — Певна річ, воно погано вийшло. Дуже погано. Але ж я більше не буду. От побачиш, категорично не буду!

Дівчинка недовіливо глянула на нього. Потім вона все ж таки посміхнулася.

— Ти говориш зовсім як маленький хлопчисько — «не буду», — сказала вона. — Ясно, що не будеш. Але цього мало. Ти мусиш чесно визнати свою провину. І нічого не приховувати. І я, і всі інші добре знають, що справді в усьому винний не так ти, як...

Вона спинилася. Здался пролунав голос:

— Тамаро! Тамаро! Поспішай, човен зараз відпливає!

— Іду! — відгукнулася дівчинка. Вона повернулася до Льоні й швидко сказала:

— Мені, бач, ніколи. Пам'ятай, що я тобі сказала. Зроби все, як треба, Льоню. І тоді ми знову будемо друзями. І я піду з тобою, як обіцяла, до Жаб'ячої печери на березі моря. Чуєш? Тільки нічого не приховуй. Ну, бувай!

Вона побігла вздовж пляжу туди, де за деревами лунали веселі голоси. Льоня розгублено дивився їй вслід. Голова в нього йшла обертом. Що трапилось? Чому він раптом опинився на якомусь морському березі? Що, зрештою, він зробив, що про нього навіть написали в якусь стінну газету?

Цю дівчинку звать Тамара. Добре, що відомо хоч це. А далі що буде?

Льоня подивився навколо. Пляж, дерева — високі, стрункі, зелені. Здається, такими бувають кипариси. Може, це Крим? Та й море... Але як він сюди потрапив?

Треба пригадати, як усе це вийшло. Він розмовляв з батьком. Власне, не розмовляв, а слухав, як батько докоряв йому. Потім він написав на талоні з зеленої книжечки ошадкаси часу «15 хвилин» і підсунув його під годинник на руці. І от, замість звичної кімнати, раптом з'явилося море і пляж, а замість батька ця Тамара...

Чекайте, чекайте! Немовби він починає все розуміти! Так, так... стривайте, мабуть, так воно і є!

Він зробив внесок до ошадкаси часу. Вклав туди п'ять годин, п'ять своїх майбутніх годин. А тепер узяв з каси

п'ятнадцять хвилин. П'ятнадцять хвилин з свого майбутнього, якого ще не було, якого він ще зовсім не знає. Значить, він десь у піонерському таборі і познайомився тут з Тамарою на березі моря, мабуть, у Криму. От цікаво!

Ну, звісно, тепер усе зрозуміло. Таки той чоловік з багатьма годинниками говорив правду, хоч здавалося це раніше неймовірним. Ощадкаса видає тобі стільки часу, скільки ти захочеш, варт тільки написати про це на галончику. Тільки, на жаль, вона видає його не підряд, а безладно, якимись покряяними шматочками.

Ну, нічого, зрештою Льоня про все дізнається, і про те, як він сюди потрапив, і про знайомство з Тамарою, і про те кінець кінцем, що він тут наробив.

Льоні захотілося пити: адже сонце пекло немилосердно. Він подивився на море. Десь далеко на його синій поверхні плив білий пароплав. Над ним повільно розтавала хмарка диму. А ще далі, на самому обрії, все аж тремтіло від гарячого марева. Викупатися, чи що? Адже ж Льоня ще ні разу не купався в морі. Ні, спочатку треба випити води. Де ж вона тут є? Може, он там, біля того навісу, що видніє здалека?

За хвилину Льоня підійшов до навісу. Так і є, ось великий бак з водою і кухоль. Льоня налив води, підніс кухоль до рота — і раптом спинився. Прямо проти нього, поруч з баком, висіла стіннівка. А на ній великими літерами було написано: «Ганьба таким хуліганам, як Льоня Куценко і...»

Далі він не встиг прочитати. Чиясь рука опустилася на його плече, низький насмішкуватий голос промовив:

— Ти тут, Куценко? Іди, тебе викликає голова ради. Негайно йди, я вже давно шукаю тебе.

Якийсь незнайомий хлопець глузливо поглядав на нього. Він ще підморгнув Льоні і додав:

— Ну, певна річ, якщо ти ще не начитався досхочу стінгазети, то я можу почекати. Адже приховувати не буду, це я писав. Е, шкода, що часу було обмаль! Я б так як прочистив тебе!..

Дивно, але Льоня не знайшовся, що відповісти. Він покорно повернувся і пішов туди, куди вказувала рука цього хлопця, — до великого будинку, над яким майорів червоний прапор.

Коли б хоч дізнатися, в чому саме він винний! Ну про що він говоритиме? Чому всі проти нього?..

Шлях до будинку лежав берегом. Льоня йшов, тоскно дивлячись собі під ноги. От історія... і що йому казати?..

— Льоню! Льоню! — почув він здалека знайомий голос. — Зажди!

Він підвів голову. Ой, як добре! До нього, ледве переводячи подих, бігла Тамара. Ноги її вгрузали в пісок, мабуть, їй було дуже важко бігти. Але обличчя її було веселе, радісне.

— Тебе вже викликали, чи не так? — спитала дівчинка. — Ходімо разом! Я вирішила ~~зайти~~ ~~їхати~~ човном,

а піти разом з тобою. Я допоможу тобі! Так! Ходімо!

Тамара схопила Льоню за руку і потягла за собою.

— Я певна, що все буде гаразд, — збуджено говорила дівчинка. — Кажуть, він уже в усьому признався. І що підбурював і загрожував. Я так і думала, що все це наробив він. А ти мовчав! Ех ти! Треба давно вже було кинути водитися з ним. Правда?

Льоня кивнув головою: йому лишалося тільки погоджуватися.

— Як добре, що все зараз з'ясується! — вела далі тим часом Тамара. — І ти виправишся, Льоню! Тільки ти пам'ятай, що я казала і кажу тобі: якщо ти не виправишся...

Раптом Льоня відчув, що він спиняється. Заждіть, заждіть, та коли ж він встиг ще й сісти?.. І що це перед очима? Немов книжка, і в ній — «сума кутів трикутника дорівнюється...»

— ...якщо ти не виправишся, то можеш і не мріяти про поїздку в табір. Ціле літо сидітимеш за книжками, готуватимешся до наступного року. Це я вирішив остаточно!

Льоня підвів голову, не вірячи своїм вухам. Що це таке? Де Тамара, де пляж, табір на березі моря?...

Він сидів за своїм столом у кімнаті. Навпроти нього, на дивані — батько. І голос його звучав дуже загрозливо. «Не поїдеш до табору!» Виходить, що п'ятнадцять хвилин, які видала ошадкаса часу, вже закінчилися.

І Льоня раптом знову опинився в кімнаті, за підручниками. А батько навіть і не помітив його відсутності!

— Я закінчив, Льоню, — сказав нарешті батько. — Обміркуй як слід усе, що ти почув сьогодні. Моє слово остаточне. І готуй уроки.

Він вийшов з кімнати, навіть не глянувши на Льоню.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ.

де відбувається громадський суд, що розбирає провину Льоні Куценка, який все ще ніяк не може зрозуміти, в чому саме він винний, — і цьому не може допомогти навіть Тамара.

Лише через силу Льоня примусив себе вивчити теорему про суму кутів. Що там не кажи, а батько мав рацію... Можна було б мати й кращі оцінки і взагалі обходитися без неприємностей. Наприклад, коли б старанно вчити уроки, а не думати про щось інше. Це вірно.

Вірно, як і все, що казав батько. Він дуже хороший, його батько, з ним завжди можна про все говорити. Батько все розуміє, наче старший брат. І в цій останній розмові — також.

Коли подумати як слід, то що ж можна було йому заперечити? Навіть ця його погроза, що Льоні доведеться влітку готуватися до іспитів замість того, щоб поїхати до піонерського табору, хіба й тут він не мав рації? І правда, Льоня дещо розлінився і став неуважним на уроках. Ну, а як змінити це? Що робити? В думках у нього зовсім інше! І ніяк не відженеш цих думок...

Наприклад, що за дівчинка Тамара? Звідки вона так добре його знає? Навіть встигла заприятелювати... Хіба можна тут думати про якусь суму кутів? І яка шкода, що п'ятнадцять хвилин, взяті в ощадкасі часу, так швидко закінчилися.

Ось чому, ледве Льоня опинився в ліжку, ледве мати вийшла, погасивши лампу, його рука опинилася в кишені штанів, де лежала маленька зелена книжечка з чеками-талонами. Цього ніяк не можна було відкладати. Дізнатися, дізнатися про те, що було далі! І обов'язково помиритися з Тамарою, остаточно помиритися, це насаперед!

Вже взявшись за книжечку, Льоня ще раз прислухався. Десь у сусідній кімнаті мати розмовляла з батьком. Мати щось говорила, — тихо, приглушено. Певна річ, розібрати було неможливо. Але, мабуть, мова йшла про

нього. Напевне про нього. Ось навіть долинуло слово «хлопець...»

Неприємно все це! Ой, як неприємно! І все тому, що Льоні сьогодні так не пощастило.

Обережно Льоня написав олівцем на талончику в книжечці — «15 хвилин» і взяв свій годинник, що лежав на столику біля ліжка. З сусідньої кімнати долинули слова батька:

— Я тобі кажу, що Льоня вже й сам може добре розуміти, що погане, а що добре.

Мабуть, батько щось відповідає матері. Про що це він? Льоня затримав руку, що вже ладна була покласти чек під годинник.

— Коли б він більше думав про наслідки своїх вчинків, коли б він не приятелював з такими, як Віктор Сумський, — продовжував батько. Мати заперечила:

— У Віктора Сумського дуже складні обставини життя, ти ж знаєш це. І раніше, спочатку, ти не заперечував проти їхньої дружби. І в школі казали, що, можливо, це буде добрий вплив...

— А тим часом Віктор штовхає Льоню на всякі витівки. Хіба ти не розумієш цього? Ні, ні, я вважаю, що з цим треба кінчати! І мушу тобі ще сказати...

Льоня підклав талончик під годинник. Голос батька одразу став ще голоснішим. Здавалося, що він звучить уже поруч з Льонею, а не в сусідній кімнаті. І раптом навколо Льоні все перетворилося на ясний день, стіни його кімнати наче розсунулися... та це вже й не кімната,

а велика галявина, оточена високими деревами. Мабуть, це місце зборів усіх піонерів, що відпочивають у таборі. Так, на траві сидять хлопці й дівчата. Вони уважно прислухаються.

Високий, стрункий хлопець з дещо суворим обличчям, енергійно жестикулюючи, говорить:

— ...так, повторюю, він винний менше, ніж тут казали. Ні, товариші, я не виправдовую його. Вчинок, дійсно, ганебний. Але я мушу сказати, що зроблений він під впливом поганого приятеля. І зараз я доведу це.

Про кого говорить високий хлопець? Всі присутні слухають його уважно, здається, чути було б, коли б пролетіла муха. Може і Тамара тут? Льоня тихенько подивився навколо. Хлопців було дуже багато, на головах у всіх білі панамки.

— Згадаємо, яким був Куценко у перші дні його перебування в таборі, — вів далі високий хлопець. Льоня здригнувся: знову це про нього! І раптом він зрозумів усе, що діялося навколо.

Це засідала рада загону, про яку його попереджала Тамара. І тоді Льоня ще обіцяв дівчинці, що він щиро розповість на раді про свій вчинок, за який вона дорікала йому. Але ж він і досі не знає, в чому його провина. І куди поділася Тамара? Минулого разу вони йшли разом, Тамара тримала його за руку і щось говорила. Чому ж він тепер несподівано потрапив на раду, і сам один, без неї?

І знову Льоня зрозумів, у чому річ. Коли вкладаєш

гроші в звичайну ощадкасу, то ніхто ж не запише, в якому порядку ти вклав їх, і не видає тобі їх назад в тому ж порядку. Тобі дають просто якийсь з карбованців, перший-ліпший, і все. Так воно, мабуть, є й тут. Він виписав собі зараз п'ятнадцять хвилин — йому їх і видали. Але ці п'ятнадцять хвилин не були прямим продовженням попередніх. Це був просто відрізок часу, його майбутнього часу, тих п'яти годин, що їх він вклав у касу... і вони припали зараз не на продовження його розмови з Тамарою, а на щось зовсім інше: на засідання ради загону. А високий хлопець усе ще говорив.

— Коли Куценко приїхав до табору, він усім нам дуже сподобався. Разом з іншими готував виступ у живій газеті на космічні теми. Непогано грав у волейбол у нашої команді «Восток-2».

«А я й не знав про це», — майнуло в Льониній голові.

— Але потім він під впливом свого приятеля, якого тепер тут уже немає, зробив негідний вчинок. Я пропоную не виключати Куценка з табору, як вимагають деякі, а оголосити йому догану!

Високий хлопець сів. Навколо загомніли. Льоня скося поглянув на хлопців і дівчат. Дехто позирав на нього вороже, особливо дівчата. Дехто, навпаки, дивився з жалем. Тільки тепер Льоня помітив, що він сидить на траві якось окремо, сам. «Наче підсудний!» — подумав хлопчина. І йому стало зовсім погано. «Хоч би все це швидше закінчилося!»

Тим часом до столу підійшов інший хлопець. Він зняв білу панамку і заговорив — спокійно, але дуже виразно. І всі одразу притихли, прислухалися.

— Я не погоджуюся з тим, що тут щойно говорилося, — почав він. — Навіщо всі ті розмови про вплив тощо? Куценко — не дошкільник і добре розуміє, що робить. Хіба не кожному ясно, що його вчинок міг мати надзвичайно погані наслідки? Адже ж це справжнє сеньке хуліганство! Коли б випадково не пощастило закрити кран, що сталося б до ранку в головному корпусі? Скільки було б хворих? І нам пропонують просто помиритися з цим, наче нічого й не було — «вплив», кажуть! Це, товариші, непереконаливо. І миритися з такими вчинками ми не будемо!

Загальний гомін був йому відповіддю. Виразно було чути обурені голоси дівчат. Льоня опустил голову. До нього долинали вигуки:

— Хуліганство!

— Таких виключають з загону!

Хлопець біля столу підняв руку:

— Мені здається, що не можна обмежуватися такою легкою карою, як догана. Куценка треба виключити і поставити питання про його перебування взагалі в піонерській організації!

Кілька секунд тиші — і тоді пролунав голос голови ради. Він сказав, звертаючись до Льоні:

— Чи не бажаєш ти сам сказати щось, Куценку? Як бачиш, товариші вже висловилися і пропозиції внесли.

Перед тим, як ми будемо голосувати, розкажи, як все сталося. Ми слухаємо тебе.

Льоня повільно підвівся. Ах, як хотів би він сказати таке, що відразу довело б усім його найкращі наміри! Але ж він не знав, про що йому говорити... і це було найстрашніше!

Він відчув на собі допитливі погляди сотень очей. Подивився навколо — і безнадійно опустил голову. Так, усі чекали, що він скаже. А він явно вагався. Таке було враження всіх присутніх.

— Ну, чого ж ти мовчиш? — незадоволено спитав голова ради.

Саме в цю мить Льоня почув схвильований знайомий голос. Це була Тамара!

— Дайте мені слово! Я хочу сказати! — гукнула вона.

Зраділий Льоня повернув голову. До столу президії підбігла Тамара. Очі її палали, все обличчя розчервонілося. Мабуть, їй було дуже важко говорити за таких обставин. І все ж таки Льоня відчув, як наче дружня рука підхопила його і повела. Давай, Тамаро, кажи, напевно, все залежить від того, що ти скажеш на раді!

— Куценко хвилюється, — почала Тамара. — І йому, як бачу, важко нашілюватися говорити, сказати все. От я й вирішила розповісти за нього. Не дивуйтеся, він про все вже говорив зі мною! І ви також зараз побачите, що Льоня Куценко не винний. От послухайте!

Тамара вже стояла біля столу. Льоня з радісною надією дивився на неї, на її миле обличчя, блискучі темні очі.

Зараз, зараз усе з'ясується, Тамара розповість — і він також знатиме все чисто, він тоді теж зможе говорити. Тамаро, кажи мерщій!

— Слухайте! — дзвінко гукнула Тамара. — Тоді, ввечері, Куценко зовсім не хотів іти до головного корпусу. Він навіть категорично відмовлявся зробити це. І, напевно, взагалі не пішов би. Але його...

Чому слова Тамари раптом почали розпливатися, стали такими нечіткими? Адже ж Льоні обов'язково треба слухати, про що вона скаже далі. Від цього залежить усе! Треба дізнатися, що сталося потім!

Проте навколо вже потемнішало. Ще мить — і не стало ні Тамари, ні хлопців з табору, ні галявини. Льоня лежав на своєму ліжку. Серце шалено калатало, він важко дихав. Знову закінчилися чергові п'ятнадцять хвилин! Закінчилися саме тоді, коли все починало вже з'ясовуватися!

З сусідньої кімнати долинав голос батька:

— Я певний, що Льоня сам не став би бешкетувати. Але якщо він підпав під вплив Віктора Сумського... адже доводиться сказати, що саме Віктор впливає на Льоню, а не Льоня на нього! Що ж ти тоді хочеш?

— Справа не в тому, чого я хочу, а в тому, що Віктор Сумський зростає без батька. Та й мати мало чим

може йому допомогти, бо їй доводиться багато працювати, — відповіла Льонина мати.

— Гарзд, гарзд, — нетерпляче відгукнувся батько. — Все це я знаю. Але тепер ми мусимо думати про нашого Льоню, а не про Віктора.

«Ох, і дався їм Віктор!» — подумав Льоня, неспокійно повертаючись у ліжку.

— І я знову кажу, що Льоня вже не маленький, він мусить сам розбиратися в своїх справах, — продовжував батько. — Ось чому я й вирішив не пускати його в літній табір...

— Проте ти ж знаєш, як він хотів поїхати. Він ніколи ще не бачив моря...

— Знаю. Але ще гірше буде, якщо Льоня раптом зробить у таборі щось таке, за що мені потім доведеться червоніти. Ні, тут нічого іншого не лишається, буде так, як я сказав!

Батько цього разу говорив так, наче він заздалегідь знав і про засідання ради загону, де щойно побував Льоня, і про все інше... власне, про що ж інше? Адже Льоня і досі не знав, чим був він винний. Ні, греба справді щось робити для того, щоб про все довідатися. Наприклад, що саме сказала тоді Тамара? Може, виписати ще талон, дізнатися, що було потім?.. Ні, не треба. Адже немає певності, що нові п'ятнадцять хвилин будуть продовженням попередніх. Досить уже на сьогодні пригод у таборі, досить!

І без цього у Льоні чимало неприємностей. Найголов-

ніше, певна річ, те, про що зараз говорив батько. Здається, ще ніколи Льоні не доводилося бачити його таким роздратованим. Зрештою, це зрозуміло.

Вже кілька разів батько докоряв Льоні за те, що він вчиться погано. Приятелювання з Віктором Сумським батько вважав чи не найголовнішою причиною. А Льоня, власне, з ним не дуже й приятелював.

Просто Віктор дотепний. Мабуть, це тому, що він весь час зростає без батька: його, кажуть, було вбито десь під час автомобільної аварії. Віктор вмів щось вигадати, зробити по-своєму. Найчастіше це буває дуже цікавим. Інша справа, що чимало витівок Віктора Сумського закінчувалося не дуже добре, та й викручуватися доводилося комусь ще, а не йому самому. Ну, це, мабуть, тому, що Віктор умів, як кажуть, вийти з води сухим, не так, як решта. Це ж і є розум!

Раніше, слухаючи розповіді сина про якусь витівку, на які охочий був Віктор, батько, посміхаючись, казав:

— Спритний він у вас, хлопці! Аж занадто спритний!

Але це було і все. Бо ж батько завжди добре розумів Льоню і знав, що хлопці взагалі — особливий народ, з яким і поводитися слід... Та що там казати: іноді батько навіть захищав Льоню, коли мати скаржилася йому. Він тоді казав:

— А, я й сам був пустотливим, веселим хлопцем. І чимало діяв такого, що викликало незадоволення старших...

Це було просто надзвичайно! Адже коли батько все добре розуміє, а не гнівається за дурниці, то й говорити з ним завжди можна відверто, нічого не приховуючи. Можна навіть радитися, бо він справді чимсь допоможе, скаже, як краще зробити, а не просто грюкне, нашумить та ще й додасть — «дурний ти, не розумієш нічого. мовчи й не заперечуй!»

Саме тому Льоня звик вважати, що найкращі хвилини для нього були ті, коли він сідав увечері разом з батьком і охоче розповідав йому про всі шкільні новини й справи. Батько уважно слухав, сміявся, іноді невдоволено крутив головою і казав, що він зробив би не так, як Льоня. Але завжди це були хороші, серйозні бесіди, після яких Льоні чимало ставало яснішим, наче з ним розмовляв старший добрий товариш.

Такий був Льонин батько. І Льоні дивним здавалося, що його друзі частенько не вірили йому про такі взаємини і казали, що він вигадує, бо батько не може бути справжнім товаришем...

А тепер усе пішло шкереберть. Звісно, Льоня і сам у дечому винний. Та знов-таки проти збігу поганих обставин нічого не вдієш, так уже сталося, що Льоні не пощастило. Навіщо ж батько гнівається, погрожує, що не пустить в табір, хоч раніше сам наполягав на тому, щоб його син побував в приморському піонерському таборі? Та ще й каже, що він боїться, чи не зробить Льоня такого, за що йому, батькові, доведеться червоніти? Втім, хто знає, можливо, Льоня вже й справді зробив

там щось погане і не знає досі, що сталося з ним у таборі, за що він має відповідати.

Все це дуже недобре. Значить, триває цей поганий збіг обставин, триває й надалі... А з Віктором Сумським теж погано виходить, бо ж навіщо даремно ляяти цього хлопця?

Льоня щільніше загорнувся в ковдру і повернувся до стінки, щоб швидше заснути і не думати ні про погрози батька, ні про справи в піонерському таборі, ні про Тамару. Дійсно, краще заснути, бо замість думок виходить справжня плутанина. Хтозна, може, ранком справи не будуть виглядати такими поганими.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ,

в якому неприємності продовжуються далі й далі; вони тривають і в класі, на уроці геометрії, і закінчуються черговою двійкою, а поведінка Тамари стає ще більше загадковою.

Думки про раду загону в таборі, про Тамару заповнили хлопця з самого ранку ще більше. І коли б він не боявся заплутатися через примхи ощадкаси часу ще далі, він обов'язково одразу ж виписав би новий талон. Але хто міг сказати, якими будуть п'ятнадцять хвилин у таборі? А може, знову стануться якісь прикри несподіванки?

І все ж таки порятунку не було. Він мусив, мусив дізнатися, що сталося потім, — та й не тільки потім, а ще й раніше, за час його попереднього перебування в таборі. Невже й справді батько мав червоніти за нього? Невже таке могло скоїтись?.. А все говорило саме за те, що так і було. І не можна було відмовитися від того, щоб не взятися за новий талончик.

Ось чому на першому ж уроці Льоня не витримав. Правда, він вирішив виписати талон тільки на п'ять хвилин. Що може трапитися за такий короткий відрізок часу? Нічого! А встигнути дізнатися, що було далі, все ж таки можна. Справді, чудове рішення! Скоріше, де його зелена книжечка з талончиками-чеками?

Втім, щойно він вийняв книжечку ощадкаси часу і зібрався виписувати талон, як сусід, Мишко Розумієнко, штовхнув його в бік і зашепотів:

— Слухай, що це? Така нова книжечка ощадкаси? Ану, дай подивитися!

Льоня тільки важко зітхнув: ну хіба ж можна було кому-небудь розказати про всю цю неймовірну справу? Чи ж повірить хтось? А характер у Мишка такий, що він уже не відчепиться, доки не дізнається, в чому річ. Треба щось сказати. А що саме?

— То такий новий блокнот, — прошепотів Льоня у відповідь, швидко ховаючи книжечку в кишеню. — І ніяка це не ощадкаса, просто так...

Проте Мишкові цього було замало.

— Е, кинь дурити! Покажи! — потягнувся він до

Льоні, який уже був відвернувся від нього. — Покажи, чуєш?

Льоня вперто мовчав. Тоді Мишко розсердився.

— Ага, ти так? — зловісно пробурмотів він і боляче вщипнув Льоню за руку. Льоня ледве стримався, щоб не зойкнути. Це було вже образою! Він почекав, доки вчитель повернувся до дошки, і тоді блискавичним ударом ноги примусив Мишка відлетіти аж на край парти.

— Ой! — скрикнув Мишко.

Вчитель обернувся.

— Так, так, — сказав Іван Петрович. — Очевидно, ви обидва, і Розумієнко, і Куценко, вже добре знаєте те, що я пояснюю, якщо не слухаєте, а пустуєте на уроці. Гаразд. Розумієнку, іди до дошки. А ти, Куценку, слухай уважно, бо відповідатимеш одразу після Розумієнка.

Почервонілий Льоня зніяковіло поглядав, як Мишко підійшов до дошки і почав малювати на ній великий трикутник. Сам він стояв збоку, дуже збентежений. Знову могли трапитися якісь неприємності, і знову тоді почнуться розмови з батьком... Теорему ж Льоня знає добре. Що там не кажи, а цей Розумієнко завжди добре вмів опановувати себе. Диви, як Льоня його садонув, а він уже починає старанно, голосно пояснювати, наче нічого й не трапилося:

— Кут А дорівнює кутіві В тому, що...

Розумієнко говоритиме отак іще кілька хвилин. Чи не використати цей час для того, щоб... Звісно, можна. Коли б Льоня не знав теореми, тоді, певна річ, слід було б...

За мить талон був уже виписаний. На ньому стояло чітко «5 хвилин», хоч Льоня і писав це, відвернувшись вбік, щоб не помітив вчитель або хтось з учнів. Так!

— Отож, кут С так само дорівнює, — лунав голос Мишка біля дошки. «Тепер покласти талончик під годинник... ну, Тамаро, кажи те, що хотіла сказати!» — подумав Льоня і навіть заплющив очі, щоб зразу опинитися в таборі.

— ...Ну, от ми й прийшли! — почув він голос Тамари, веселий, лукавий. — Бач, я ж таки виконала свою обіцянку!

Куди прийшли? Яка обіцянка? Льоня розплющив очі. Звісно, він був уже не в класі. Зникли й парти, і дошка, і Мишко Розумієнко. Але це була не та галявина, де відбувалося раніше засідання ради загону!

Він стояв поруч з Тамарою в напівтемній печері. Світло проникало сюди крізь круглий отвір, в якому було видно море. І через це світло все в печері набувало дивного, неприродного зеленуватого кольору, — і вода, і каміння, і схили. Коли б не поганий настрій, Льоні здалося б усе це надзвичайно красивим. А зараз він тільки неухважно слухав, що саме говорила Тамара, схвилювано приклавши руки до щік:

— Ах, як мені це подобається! Я часто приходжу сюди, до Жаб'ячої печери. Сиджу, дивлюся крізь отвір на море, все навколо мене зелене-зелене, наче морська глибина... в ній добре видно каміння, і маленькі рибки, і крабів, і водорості... І я сиджу і мрію, сиджу і мрію...

Вона й справді сіла на камінь, сперлася на коліна ліктями, поклала голову на руки. І задумливо дивилася на вузеньку стрічку моря, що мінілося різними відтінками зелені, погойдуючи під сонячними променями дрібненькі хвилячки. Льоня теж сів біля неї.

Він напружено думав: це, очевидно, і є та сама Жаб'яча печера, до якої Тамара обіцяла повести його, якщо він зробить усе так, як вона вимагала. Значить, він так і зробив? І засідання ради загону також уже закінчилося?.. Ну й незручно ж ошадкаса часу видає ці виписувані ним хвилини! Ніколи не знаєш, на яку подію з свого майбутнього життя натрапиш, завжди все чисто переплутується. Ну гаразд, слізьми справі не зарадиш. Найважливіше було б дізнатися у Тамари нарешті, в чому його обвинувачували.

— Значить, Тамаро, ти більше на мене не сердишся? — несміливо запитав Льоня. Дівчина рвучко повернулася до нього, наче вона вже чекала цього запитання.

— Звісно, ні! — палко відповіла вона. — Після того, як ти все розповів. Ну, спочатку я ще сердилася, коли ти на раді стояв і мовчав. І не витримала! Я зрозуміла, що ти й далі стоятимеш і мовчатимеш, хоч ріж тебе на шматки. Бо тобі, ясно, було дуже соромно говорити про все це. І тоді я вирішила розповісти все чисто за тебе. Ти ж пам'ятаєш? А далі вже й ти заговорив. Мабуть, тобі вже легше стало. Ну, скажи, Льоню, хіба я не вірно казала тоді? Пам'ятаєш: коли б ти знав, розумів, що

може вийти з твого вчинку, які будуть з нього наслідки, ти ніколи не зробив би нічого подібного. Правда?

Льоня кивнув головою: певна річ, тепер він, безумовно, не зробив би того, через що заварилася вся ця каша. От тільки б дізнатися, що тоді було!

Тим часом Тамара знову замріяно подивилася на море. Не повертаючи голови, вона сказала:

— Ну, нічого... тепер все гаразд, ми можемо приятелювати з тобою. Адже так? Ти хочеш цього, Льоню?

— Ну аякже? Звичайно, хочу! — з охотою погодився він.

— І я теж, — задумливо проговорила Тамара, все ще не відриваючи очей від моря. А потім жваво додала, повернувшись до Льоні: — А я ніколи й не вірила, що ти можеш зробити щось погане! Я ж добре пам'ятаю, як ти тоді заступився за мене... Коли б не ти, о, тоді мені було б важко!

— Я? — здивовано вихопилося в Льоні. Мабуть, в його голосі відчувалося враження цієї новою несподіванкою: про що Тамара, зрештою, говорить? Коли це він заступався за неї?

Льоня одразу ж таки змовк, чи не відкусивши собі язика: справді, хіба ж можна було отак зразу заперечувати? Тамара між тим запитливо поглядала на нього. Проте вона, очевидно, вважала, що Льоня просто скромничає.

— Навіщо ти вдаєш, ніби не пам'ятаєш цього? — з м'яким докором мовила вона. — Це зайва скромність.

А для мене той вчинок мав дуже велике значення. Тоді я вперше відчула, що ти справді добре ставишся до мене. І це було для мене так приємно, так приємно, Льоню. Гарзд, гарзд, досить з тебе. Іди на місце!

Що таке? Льоня широко розплющеними очима подивився на Тамару. Але її вже не було перед ним. Замість дівчинки він побачив вусате обличчя вчителя Івана Петровича:

— ...Тепер ми перевіримо, як знає цю теорему Куценко. Іди, йди, не вагайся, Куценку! Ми вже переконалися, що Розумієнко, нічого не вдієш, знає теорему досить добре. Сподіваюсь, що й ти знаєш її не гірше, га? Ну, продовжуй з того місця, на якому спинився Розумієнко. Адже ж я бачив, як ти слухав.

Щоки в Льоні палали, коли він ішов до дошки, де білів великий трикутник, намальований Мишком. «З того місця, на якому спинився Розумієнко...» А де саме він закінчив? Хоч убий, Льоня цього не знав. З бокової парти долинуло чісь співчутливе виразне шепотіння:

— Кут А... кут А...

Затинаючись, Льоня повторив:

— Кут А... — і знову спинився. Він розгубився остаточно. Схиливши голову, він чув, як учитель говорив:

— Що ж, маємо яскравий доказ того, як погано впливає неухажність. Ти, я бачу, нічого не можеш сказати, Куценку. Найпростіший доказ для тебе непосильний. Очевидно, ти зовсім не готувався дома. Шкода, я вважав тебе більш дисциплінованим...

— Я, Іване Петровичу...

Більше Льоня не спромігся нічого сказати. Та й навіщо було б це?

Рука Івана Петровича вивела в журналі чітку жирну двійку. Цього тільки ще бракувало!

Коли Льоня понуро йшов на місце, губи в нього тремтіли. Пропало все! Що він тепер скаже дома? І це після всіх попереджень батька, після всього, що йому довелося вислухати...

Він відчував на собі співчутливі погляди товаришів. Навіть Мишко Розумієнко турботливо посунувся, даючи йому місце на парті: він уже забув про початок тих ускладнень, які призвели до нової двійки, одержаної Льонею. Звичайно, Мишко добрий хлопець...

Але все це не допомагало Льоні...

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ,

де починається важлива розмова з Віктором Сумським, під час якої з'ясовуються різні серйозні обставини, а також викладаються думки про те, як марно пропадають добре вивчені уроки.

Урок скінчився. Льоні не хотілося ні на кого дивитися, ні з ким розмовляти. Він вийшов на сходи, сперся на поруччя і похмуро дивився вниз.

Батько вчора казав:

«Ти кожного разу обіцяєш, що все буде гаразд, і кожного разу не додержуєш слова».

Отак вийшло й сьогодні! Найбільш образливо те, що Льоня добре вивчив цю клятву теорему. І коли б він не замріявся перед тим, як Іван Петрович вирішив звернутися до нього, то все було б гаразд. А хіба можна було не задуматися, коли той талон був усього на п'ять хвилин? Хіба ж знаєш, де впадеш?.. Випишуєш чек на п'ятнадцять хвилин — і потрапляєш на цілком неприємні речі. А тут — так добре було розмовляти з Тамарою в Жаб'ячій печері, і раптом він виписав талон усього на п'ять хвилин, та ще на закуску й оця прикрість: двійка з геометрії.

Так, безумовно, ошадкаса часу — хороша, цікава річ. І працює вона бездоганно, без жодного відмовлення. Але погано, що ніколи не можна знати заздалегідь, куди саме ти потрапиш, чи на добре, чи на погане. Відомо лише, що опинишся в таборі на березі моря, а в яку саме мить і з якими наслідками, невідомо.

Раптом хмурі думки Льоні перестрибнули на інше. Стривайте, але ж усе це — його майбутній час! Літній час, табірний! А батько обіцяв не пускати його влітку до табору, коли він не виправиться. І батько завжди дотримує свого слова. Тоді, виходить, не бувати Льоні цього літа в таборі, та ще й на березі моря. А ошадкаса часу твердить, що йому, навпаки, доведеться поїхати, і не кудись там, а саме в Крим, на берег моря.

З одного боку — батько не пустить. З другого — мабуть, ошадкаса часу знає ж таки, який в Льоні буде майбутній час. І вона не видавала б ці хвилини, коли б

він не побував згодом у таборі. Ні, все це надто складно, щоб можна було в усьому розібратися. І все ж таки, знаючи твердість батька в його рішеннях, доводиться думати, що не бувати Льоні в таборі...

— Не бувати, — сказав він уже вголос.

Значить, він не бачитиме й Тамари, навіть не познайомиться з нею? А може, він ще встигне виправитися і батько змінить думку?.. Хто знає, що станеться в майбутньому... Коли Льоня не поїде до табору, то він, певна річ, і не зробить там якихось ще й досі невідомих йому поганих вчинків, батькові не доведеться червоніти за нього. Це добре. Але тоді, виходить, у Тамари не буде підстав думати, що він зробив якісь хороші вчинки, заступався за неї, як вона сказала, і що вона йому дуже, дуже вдячна... А тут уже нічого доброго немає. Хіба ж можна про щось додуматися, коли все так заплутано?

— Сумуєш, Льоню? — почув він чийсь голос.

Льоня обернувся. Біля нього стояв Віктор Сумський, той самий Віктор, за приятелювання з яким Льоні дорікав батько. Віктор примружив одне око:

— Не сумуй, друже! От я тобі зараз скажу одну дуже-дуже важливу річ!

Льоня дивився на Віктора недовіриливо. Та й справді, які для нього зараз можуть бути дуже важливі речі? Хіба хтось може йому допомогти?

Тоді Віктор дзвінко клацнув язиком — ніхто, крім нього, в усій школі не вмів так оглушливо клацати! — і обійняв Льоню за плечі.

— Слухай мене, — зашепотів він таємничо. Його примружені очі хитро дивилися на Льоню. — Слухай! Тільки насамперед обіцяй, що ніхто не взнає того, що я скажу. Урочисто обіцяй! Ну? Поклянися кров'ю!

Це була вже серйозна вимога, якою не можна було нехтувати: вона вимагала негайного здійснення.

— Хай з мене вилетється по краплі кров, коли я скажу кому-небудь, — неохоче поклявся Льоня. — Та кажи вже, досить!

— Чи знаєш ти, через кого в тебе всі неприємності? — ще таємничіше, зовсім пошепки спитав Віктор. — Через отих відмінників!

— Та ну, скажеш таке...

— Я тобі вірно говорю! Хіба я не бачив? Це ж Мишко Розумієнко навмисне все підстроїв, щоб утопити тебе.

— Що ти кажеш? — уже зацікавився Льоня.

— Слово честі! От провалитися мені, хай в мене очі вилізуть, хай я сирою землею подавлюся, коли брешу! — скоромовкою випалив Віктор усі відомі йому клятви. Він ще озирнувся, щоб упевнитися, що їх ніхто не чує. Ні, навколо не було нікого. В цьому переконався і Льоня, озирнувшись слідом за ним. — Я ж бачив! Розумієш, бачив на власні очі! Ото, коли він стояв там, біля дошки, і відповідав, ти ж задумався. Хіба не так?

— Угу, — без особливої охоти ствердив Льоня.

— А він і помітив це. Хитрий, пес! Спинився він на мить і, май на увазі, подивився на тебе, підступно так,

довго, наче вказував на тебе. А Іван Петрович якраз на нього і поглянув. І побачив, як він позирнув на тебе. І сам поглянув. І тоді відпустив Розумієнка. І викликав уже тебе. Що, хіба не зрозуміло, чи що?

Віктор переможно дивився на Льоню. Той невпевнено відповів:

— Щось у тебе все дуже гладко виходить.

— Ну й дурний! — спалахнув Віктор. — Та вони ж усі такі, ці відмінники. Як бачать, що хтось вивчив урок, то вже й раді свиню підкласти! Я скільки разів це помічав. Адже вони тільки про те й мріють, щоб бути першими, щоб їх хтось не обігнав. Як же, мовляв, для них п'ятірки найважливіші над усе. А, тьху! Немов це справді комусь потрібно? Та я табеля одержувати не став би, коли б там були самі відмінні оцінки! Навіщо вони мені? Це вже відомо: раз став відмінником, тоді вже всі вчителі до тебе чіплятимуться — «як це так, ти ж можеш учитися на відмінно, та підтягни-ися!» Ні, братику, не хочу. І тобі не раджу!

Задзвонив дзвоник, що сповіщав про кінець перерви. Обидва хлопці пішли в клас. Але Віктор встиг ще сказати Льоні:

— Я тут вигадав одну штуку. Класна річ! Така штука, що тут, у школі, і казати тобі не хочу.

— Чому? — зацікавився Льоня.

— Еге, а якщо хтось підслухає? Тут і стіни мають вуха. Ні, дзуськи! Після уроків, як підемо разом додому, тоді й скажу...

Заняття йшли, як і звичайно. Льоня сидів за партою, тихий і смирний. На Мишка Розумієнка він не дивився. Хоч те, що розповів йому Віктор Сумський, було і не дуже переконливо, а втім... Хто його знає! Може, і дійсно Мишко навмисно хотів утопити його. Хіба йому в душу залізеш?

Головне ж було не в тому.

Хто, який учений, професор чи навіть академік пояснить, чому, коли школяр не хоче, щоб його викликали на уроці, його завжди знайде око неблаганного учителя, хоч як він не ховатиметься за спину товаришів? І доведеться йому, бідоласі, обов'язково одержати ненависну двійку... Ніколи й ніхто не зможе відповісти на це запитання.

Зате коли відмінно знаєш урок і тільки й мрієш про те, щоб тебе обов'язково викликали, — погляд учителя мов навмисно не спиняється на тобі, вчитель викликає всіх, крім тебе. А ти сидиш і даремно страждаєш... бо ж пропадає вивчений урок, пропадає нізачо, назавжди, адже ж завтра його вже ніхто не перевірить, не питає. Це вже добре, ой, як добре перевірено!

І ніхто не знає, чому саме це так трапляється, чому виникає ця страшна несправедливість, на яку й поскаржитися нікому.

Ну, коли б припустити, що це буває час від часу. Тоді ще можна було б примиритися. Але ж з цього правила ніколи не буває винятку. І Льоні довелося визнати це ще раз, на власному досвіді.

Сьогодні йому категорично, край потрібно було, щоб його викликали на дальших уроках. Адже він усе, все чисто приготував! Йому треба було принести додому хоч одну-дві хороші оцінки. Хай не п'ятірки, хай четвірки, але ж він напевно їх заслужив... коли б хтось його викликав! І от, на тобі, жоден з учителів не викликав його, хоч Льоня всім своїм виглядом просто наполягав на тому, щоб його спитали. Ніхто, крім Івана Петровича. А чим закінчилося це, — відомо. Несправедливою, незаслуженою двійкою... Ні, страшенна кривда точиться на світі, що й казати!..

Ось чому додому Льоня пішов зовсім невеселий. Він навіть забув про Віктора Сумського і про якусь його «штучку». Зате не забув про Льоню Віктор.

Він наздогнав його на розі і одразу заговорив:

— Трошки довелось затриматися, тому я й спізнився. Ну, нічого. Та перестань ти сумувати! Ач, велике диво — якась паршива двійка!

— Не одна, а дві...

— Все одно! Хіба нам, молодцям, уперше?

Отакій був цей Віктор! Завжди він скаже щось веселе, дотепне; після цього навіть найгірші неприємності ставали вже не такими дошкульними. Льоня мимоволі посміхнувся. Віктор помітив це:

— А що, хіба не правда? Це діло не таке вже серйозне, щоб дуже сумувати. Слухай краще, що я надумав. Тільки дивися: помри, а не зрадь! — застережливо нагадав він.

— А, та я вже обіцяв тобі, — ліниво зауважив Льоня.

— Ну гаразд. Ти пам'ятаєш, що завтра мусить бути?

— А що? — здивовано глянув на нього Льоня.

— Як так «що»? Контрольна з геометрії завтра має бути, хіба ти запам'ятав? І всі наші відмінники до неї приготувалися здорово. Вони вже зубрили-зубрили, аж мозок собі повисушували. Я кажу Мишці Розумієнкові: «Ви вивчили, а ми — ні. Треба попросити Івана Петровича на кілька днів цю контрольну відкласти». А він нахабно так посміхнувся й відповідає, як гад відповідає: «Ти все одно засиплешся! Бо тобі скільки б не відкладати, ти не підготуєшся!» Бачиш? Як це тобі подобається? Я завжди казав, що він гад, так воно й є! Хай я навіть і засиплюся, йому яке діло?

Льоні враз стало страшенно нудно. Контрольна з геометрії... Певна річ, він її не боявся. Щодо цього, то в нього було з Мишком Розумієнком значно більше спільного, ніж з Віктором Сумським. І все те, про що так запально говорив Віктор, здалося йому набридливим, неважливим. Але сказати про це товаришеві — значило б дуже образити його.

І одразу Льоня збагнув, що йому треба зробити. Книжечка ощадкаси часу! Він спинився, вийняв її, поклав у щоденник, розгорнув разом з ним і витяг олівець. Все це робилося дуже обережно, щоб, боронь боже, не помітив Віктор: адже він нічого не пропустить!

— Це що в тебе таке? — спитав Віктор недовірливо і зазирнув у щоденник. — Що це ти, вирішив записувати

на вулиці, чи що? Тож май на увазі: те, що я тобі хочу сказати, не підлягає ніяким записам! Категоричний секрет!

— Та ні, я просто хочу записати, що завтра контрольна робота з геометрії, щоб не забути, — зовсім невимушено відповів Льоня. Його рука вже вивела на зеленому талончику «20 хвилин». А Віктор уже говорив далі, не звертаючи ніякої уваги на те, що робив Льоня, який підкладав тим часом талончик під свій ручний годинник.

— Ти ж тільки уяви собі, яка то вийде картина, — тараторив Віктор. — До контрольної ти теж не дуже підготувався, я знаю. І цілком можливо, також засиплешся. А потім викликає тебе Іван Петрович і каже: «Куценко, іди сюди! Прошу, Куценко!» І в'їдливо починає говорити про те, що ти й сам уже заздалегідь знаєш. Хіба нам невідомі його звички? А він все тягне й тягне... Та ти що, не слухаєш мене, Куценку? Я ж тобі краще хочу зробити, слухай!

— Слухаю, слухаю, Вікторе! Уважно слухаю, бач, і слова не вимовлю, — запевнив його Льоня.

Талончик зник під годинником, — якраз тоді, коли Віктор Сумський почав знову говорити:

— От я й кажу, що Іван Петрович викличе тебе. І скаже обов'язково: «Куценку, Куценку, йди сюди...»

Голос Віктора Сумського наче розтанув. Але одразу ж таки немов знову залунав, уже з зовсім іншим виразом:

— Куценку! Слухай, Куценку, це ти? Ану йди сюди!

РОЗДІЛ ШОСТИЙ,

Віда якого відбувається знову в піонерському таборі над морем, де Льоня знайомиться вдруге з високим хлопцем, весело розмовляє з Тамарою, але раптом псує стосунки з Віктором.

Втім, це був голос не Віктора Сумського, а високої огрядної жінки, що дивилася на Льоню жвави-ми очима, навколо яких розсипом зібралися дрібні зморшки. І так їх було багато, наче жінка ось-ось ладна

була засміятися. Вона була в білому халаті, весела і лагідна.

— Куценко? Ну гаразд, будемо знайомі, Куценку. Мене звуть Віра Петрівна. Це твій чемодан? Давай його сюди!

Справді, у Льоні в руках замість портфеля з підручниками й зошитами був чемодан. Він покірно віддав його жінці в білому халаті і озирнувся: де це він знову? Де Віктор?

Віктора, певна річ, не було. Та й звідки він міг би взятися, коли ось перед очима Льоні розгойдуються під вітром високі зелені кипариси? Значить, і цього разу Льоня опинився в тому ж самому таборі. А он і знайомий навіс, під яким стоїть бак з водою і кухоль... і, можливо, висить та стінгазета, де написано про хулігана Куценка. Льоня здригнувся: адже ж Віра Петрівна, напевно, теж знає про все це!

А вона тим часом говорила так само лагідно:

— Я вже дивувалася: путівка на Куценка є, а його самого немає й немає. Всі хлопці з'їхалися, одного тебе немає. Ти спізнився аж на цілих три дні. Чого це ти так?

Льоня завагався. Звичайно, він не знав, що йому відповісти. Втім, Віра Петрівна немов уже й забула про своє запитання. Вона подала Льоні картку, на якій було написано його прізвище, і сказала:

— Головний корпус, перший поверх, палата номер дев'ять. Іди, іди, Куценку, там тебе зустрінуть! А чемодан пізніше одержиш, я його передам черговому.

І тут трапилося щось зовсім несподіване. Бо не встиг Льоня зробити і кількох кроків, як до нього підбігла дівчинка. Це була Тамара.

— Льоню! Льоню! Яка я рада! Значить, і ти, нарешті, приїхав до нашого табору? От добре! Здрастуй! Ходімо, я тобі все покажу. Я тут уже зовсім звикла, от побачиш!

Льоня широко відкрив очі: отож, вона знайома з ним, якщо так розмовляє? Знала його ще до приїзду в табір? От дивно...

Вони йшли поруч, сіра крупна галька рипіла під ногами. Збуджена, дуже радісна Тамара говорила весь час без увагу:

— Тут так весело, так весело! І хлопці, і дівчата підбралися хороші. Навіть і не помітиш, як день минає! Та й не дивно: ти лише подивися, скільки тут цікавого! Насамперед — море. Ти ж також іще не бачив його, правда? Ах, яке воно прекрасне! Здається, з ранку й до вечора можна сидіти на березі і вдивлятися в далечинь... вона тягне кудись далеко-далеко... А хвилі набігають на берег, плюскотять, розбиваються шумовинням, мов весь час про щось розповідають. А про що саме — невідомо, тільки плюскотять і плюскотять. І сонце пече ой як! Подивися, як я загоріла!

Вона показала на свої руки — бронзові, міцні.

— Тобі Віра Петрівна сказала йти до корпусу? Е, ще встигнеш! Краще я тобі покажу наше гімнастичне містечко. Ти знаєш, Віра Петрівна дуже хороша, вона зав-

жди весела, привітна. І ніколи, ніколи не сердиться! Кажуть, через два тижні буде велика військова гра. А ми вирішили влаштувати живу газету. Всі розділи вже визначили, розподілили. Тільки для одного епізоду не вистачало справжнього хлопця. Знаєш, який епізод? Про завоювання космосу і ракети! А я ж знаю, що ти цим дуже цікавишся. Тож я й порадила зачекати твого приїзду, щоб ти взявся це зробити. Ой, я така рада, що ти нарешті приїхав! А ось і гімнастичне містечко. Добре обладнано, правда?

Все це Тамара говорила, не переводячи подиху. «Наче кулет», — подумав Льоня. І все одно це було дуже приємно, хоч Льоня і не розумів усього того, про що розповідала Тамара. Звідки вона знає, що він цікавиться ракетами?.. Адже він їй жодного разу про це не казав. Та й взагалі, звідки вона його знає? Наче вони давно вже приятелювали... мабуть, це знову примхи ощадкаси часу, іншого бути не може...

В синє, глибоке, без жодної хмаринки небо здіймалися високі стовпи з драбинами, погойдувалася трапеція; далі видно було баскетбольні щити. На волейбольному майданчику біля сітки кілька хлопців перекидувалися м'ячем. Звідти закричали:

— Тамаро! Тамаро! Іди до нас! А це хто з тобою? Новий? А як він з м'ячем? Може чи ні?

Од купки волейболістів відділився і підбіг до них високий хлопець у білій панамці. Він сміявся, і білі його зуби різко виділялися на загорілому обличчі.

— Нашого полку прибуло, якщо він може добре грати! — сказав він, звертаючись уже до Льоні. — Ти у волейбол граєш? Ану, покажи, чи годишся ти до нашої команди! Знаєш, у нас будуть змагання на першість табору: команда «Восток-1» проти команди «Восток-2». І якщо ти добре граєш, то захищатимеш честь нашої команди «Восток-2». А вона мусить виграти, напевно мусить! Бо як і належить з її назви, вона має бути кращою, ніж «Восток-1», бо то вже — вчорашній день, ха-ха-ха! Та чого ж ти мовчиш? Тамаро, він у тебе німий, чи що? Ха-ха-ха!

Коли б цей високий хлопець тільки знав, що Льоня вже бачив його, — і за яких обставин! Це був той самий промовець, який на засіданні ради загону вимагав виключити Льоню з загону, як хулігана!.. Але, звісно, все це наперед знав тільки Льоня. Звідки б його майбутнє могло стати відомим для когось іншого, якщо той не був вкладником ощадкаси часу?..

Льоня крутнув головою: зрештою, якщо цей високий хлопець та й усі інші поки що нічого не знають про його майбутні неприємності, то навіщо і йому зараз думати про це? Буде ще час! І він відповів:

— От я зараз покажу, як треба гасити м'ячі! Ану, давай!

— Ха-ха-ха! — знову розсміявся високий хлопець. — Оце вже мені більше до вподоби. А покажи, покажи, на що ти здатний!

Через кілька хвилин, коли м'яч, енергійно і вміло

погашений Льонею, покотився геть з майданчика, високий хлопець уже цілком схвально сказав:

— Е, та ти справді непогано граєш! Слухай, обов'язково грай в нашій команді «Восток-2». І інших навчиш гасити м'ячі. Тоді наша перемога — безсумнівна! Згода?

Льоня охоче погодився. А Тамара вже квапила його:

— Ще встигнеш награтися. Володю, ти не затримуй його зараз. Адже Льоня щойно приїхав, ще й у корпусі не був.

— Гаразд, хай іде, — погодився Володя. — Здається, Льоню, з тебе діло буде, якщо ти так добре граєш в волейбол. А в шахи ти теж вмієш?

— Та він у нас першість по класу взяв! — гордовито відповіла за Льоню Тамара.

«А звідки вона й про це довідалася?» — зчудовано спитав сам себе Льоня. Але він уже звик, що в таких випадках краще всього змовчати: інакше легко можна потрапити в незручне становище.

— Он як? — знову розсміявся Володя. Здавалося, йому й самому було приємно, коли він сміється: надто вже весело це в нього виходило! — Виходить, він майстер на всі руки, твій Льоня... а хто, до речі, майстер на всі руки, Тамаро? Га? Не знаєш? То я тобі скажу: на всі чисто руки майстер — рукавичник, ось що, ха-ха-ха!

— Дуже веселий хлопець цей Володя, — сказав Льоня, коли вони вже відійшли од гімнастичного містечка.

— Та хіба ж він один такий? У нас тут усі такі веселі,

такі славні! — жваво відгукнулася Тамара. — Є, правда, кілька ледарів, що тільки й вміють байдики бити... не дуже приємні хлопці, чесно скажу. Серед них є й один твій знайомий... З ним мені взагалі й розмовляти не хочеться.

— Хто ж такий? — зацікавився Льоня.

— Незабаром сам побачиш, — несподівано ухилилася од прямої відповіді Тамара. — Я ж тобі кажу, що мені не хочеться про нього говорити... з того самого разу, як він... А ось і твій корпус! Втім, чекай: я хочу показати тобі ще одну річ. Звідси, з пагорка, такий чудовий вид на море, що я просто не можу не показати тобі його. Тільки треба, щоб ти туди з закритими очима йшов. Тоді ти прямо вразишся! Що, не розумієш? Е, який ти недогадливий хлопець! Це ж буде надзвичайно красиво, коли ти побачиш той вид несподівано. Ну, заплюшуй очі! Та не бійся, я поведу тебе сама. І не дивись, доки я не скажу. Давай руку! Так! Пішли! Обережно, і не бійся, кажу тобі!

Льоня раптом відчув, як голос Тамари змінюється.

— ...Ідеш, наче неживий! Мерщій, мерщій! Що ти знову задумався? Як тоді, в класі, коли тебе втопив Мишко Розумієнко... Звісно, я тебе не топитиму, але ж так можна і під трамвай потрапити. Чуєш? Диви, він ще й очі заплющив! Та що з тобою, братику? Прокинься!

Льоні здавалося, що Тамара все ще тримає його руку. Але голос був не її, а Віктора Сумського!

Льоня розплющив очі.

Так і є, він іде вулицею з Віктором, що тримає його за руку й посміхається:

— Ну і неуважний ти чомусь став, Льоню! Коли б не я, ти напевно б на стіну наскочив. Що то за звичка в тебе нова — ходити по вулицях з заплющеними очима?.. Так от, слухай, що я пропоную. Цю контрольну треба зірвати...

«Про що він говорить? — напружено думав Льоня. — Яку контрольну? Чому зірвати? Ах, та він же казав, що завтра контрольна з геометрії».

Як швидко промайнули ці виписані ним зараз двадцять хвилин! Так весело було на цей раз опинитися в таборі, такі хороші там хлопці. І, зрештою, не так уже важливо, що Тамара знову вразила його несподіванками, все йшло чудово! І все ж таки звідки вона знає його, очевидно, ще до табору? І ще вона сказала Володі, що Льоня взяв першість в класі з шахів. Звідки вона дізналася про це? Виходить, що Тамара знає і його шкільні справи... Дуже дивно: адже Льоня міг поклястися, що раніше він ніколи в житті її не бачив, аж до цієї дивовижної пригоди з оцадкасою часу...

— Ось я й кажу, що контрольну треба зірвати. Обов'язково! — вів далі Віктор Сумський, не помічаючи, що Льоня слухає його зовсім неуважно. — І навіть придумав уже, як саме. Ти тільки послухай! І щоб жодна душа!.. Розумієш, Куценку, моя мати ще навесні пересипала теплий одяг нюхальним тютюном. Це такий дрібний зелений порошок. Чхають від нього страшенно! Я тоді ж

таки стягнув у неї пачку. Сам не знав для чого, але подумав: мабуть, колись стане в пригоді. Так воно й вишло! Отже, завтра я принесу цю пачку в клас. І ми з тобою вдвох, поки ще нікого не буде, розсиплемо цей тютюн в класі і коридорі. Зрозумів, який геніальний план? Ти уявляєш собі, як всі почнуть чхати? Вони розітруть тютюн погами, вийде наче курява така, тільки зовсім непомітна. На око непомітна, зате носом цю куряву одразу почувеш. Чхати будуть безперервно! Ну, тоді, звісно, ні про які справи й думати не можна буде. Доведеться розпустити весь клас. Здорово, га?

Тільки зараз Льоня збагнув, що вигадав Віктор. Обурений, він схопив його за руку:

— Вікторе, такого робити не можна! Це ж справжнє хуліганство! Накоїти такого, щоб розпустити весь клас...

— Тю, який боягуз! — презирливо відповів Віктор.— Хіба це важливо? Важлива мета, розумієш? Адже контрольної не буде напевно. Та ти не бійся, ніхто й не помітить, що це ми зробили. Я тобі ручуся!

— Не про це мова, — відмахнувся від нього Льоня. — Взагалі не можна такого робити! Ти тільки подумай сам: змусити розпустити весь клас, шукати, що сталося... потім, мабуть, мити підлогу, та зразу й не вимієш. Ні, ні, я не буду цього робити і тобі не раджу!

— Це що ж, ти відмовляєшся? Злякався? Зраджуєш? — загрозово подивився на нього Віктор.

— Ні, я не злякався. І не зраджую. Але робити такого не хочу, от і все! — твердо відповів Льоня.

— А твоя обіцянка?

— Яка обіцянка? — щиро здивувався Льоня.

— Ще й викручуєшся, так? — примружив око Віктор. — Обіцяв, клявся кров'ю, а сам... Ех, а я то думав, що ти справжній хлопець! А ти злякався! Боягуз нещасний! Як базікати, то, бач, він такий хоробрий і сміливий. А як до діла, то й слабб! Ну, ти поміркуй, доки ще є час, — ще загрозливіше запропонував він. — Бо, знаєш, у нас із зрадниками і боягузами розмови короткі. Я цього не люблю. Ач, слухав-слухав, а потім... Ну, я завтра в тебе ще раз спитаю. Вже остаточно. І дивись, Куценку, щоб не було тобі погано!

Віктор Сумський насунув кашкет глибше на голову і пішов геть, презирливо сплюнувши набік.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ,

присвячений гірким міркуванням Льоні, не менш неприємним розмовам його з батьком про безвідповідальність, а також нестримному бажанню Льоні знову поговорити з Тамарою.

Льоня остаточно відчував, що хмари навколо нього дедалі згущаються. Рішуче в усьому йому не щастило!

Те, що придумав Віктор Сумський, було справжнім хуліганством. Інакше цього не можна було й назвати! Можливо, що раніше Льоня і не зрозумів би цього отак,

одразу. Можливо, його привабив би цей ризикований вчинок. Але тепер у нього була інша думка.

Цілком можливо, що вийде саме так, як передбачав Віктор, і його витівка пройде безкарною, бо, зрештою, хіба ж можна довідатися, хто саме розсипав нюхальний тютюн? Льоня не скаже нічого, а тим більше — Віктор. Втім, хіба це все?

А те, що доведеться розпустити клас. Зірвуться всі уроки, будуть допитуватися, що сталося, хто чергував у класі, чи не винна тут прибиральниця або ще хтось. І все це тільки для того, щоб зірвати контрольну роботу з геометрії, зробити так, як нахвалявся Віктор Сумський. Ні, тут щось було не так! Що саме — Льоня ще не знав, але розумів, що в цій справі кінці з кінцями не збігалися. А що можна зробити?

Сказати комусь про Віктора і його витівку — значило б порушити урочисту обіцянку, зрадити. Так не можна! Краще за все було б не йти завтра в школу. Тоді Льоня принаймні міг би вдавати, що він нічого не знає про намір Віктора Сумського. Втім... втім, все одно, Віктор сам зробить це, не задумавшись...

Це також не вихід. А що ж тоді?

Голова в Льоні просто розколювалася від думок, він не міг нічого вигадати. А вигадати було край потрібно!

Крім усього, ще й оця несподівана двійка з геометрії, хай їй! Звичайно, може, мама й не питатиме сьогодні ні про що, вона ще сердита за вчорашнє... Головне, ніхто

взагалі не знає, скільки в Льоні неприємностей! Взяти хоча б табірні справи. Так, про це поки що відомо тільки йому самому. Але ж хіба од цього йому легше?

Останнього разу, беручи чергові хвилини з ощадкаси часу, Льоня потрапив, очевидно, на свій приїзд до табору. Це було дуже весело і приємно. Навіть ніхто тоді не міг би припустити, що згодом обов'язково мусить трапитися щось погане, прямо-таки жахливе, за що його критикуватимуть у стіннівці й обговорюватимуть на засіданні ради загону. І симпатичний, веселий хлопець Володя, сміх якого йому так сподобався, той самий хлопець, який пропонував Льоні грати у волейбол за команду «Восток-2», згодом вимагатиме, щоб його виключили... Ні, цього ніяк не можна було собі уявити! Треба уважно стежити за собою і нічого там, у таборі, не витівати. Зрештою, коли знати наперед, як буде потім, ніколи й не захочеться зробити якісь погані вчинки. Це, безумовно, так. І Льоня доведе це! Він буде зразковим усюди — і в таборі, і в школі, неодмінно буде!

А Віктор Сумський і його справа з нюхальним тютюном, в яку Льоня вже вплутався?.. Так, тут і справді є від чого засумувати, бо виходу не було, хоч як гадай!

Щоправда, прийшовши додому, Льоня на деякий час забув про Віктора Сумського і про його вигадку. Це сталося тому, що Льоня вирішив вивчити уроки тільки на п'ятірку. Отже, по обіді він взявся за підручники й зошити.

Льоня Куценко ніколи не був відстаючим, навчання давалося йому легко. Не бувало ще такого випадку, щоб комусь доводилося брати його «на буксир»; навпаки, вже кілька разів Льоня сам охоче допомагав товаришам, яким важкувато було подолати труднощі алгебри і геометрії.

Вже закінчуючи уроки, Льоня розгорнув щоденник і знову побачив учорашню чорнильну пляму. Тепер вона вже не виблискувала, а здавалася матовою, мала нерівні, розмазані краї, немовби поблякла. Куди й подівся її переможний, нахабний вигляд, який вона мала вчора! Але все ж таки цього було досить для того, щоб Льоня згадав усе, що трапилося вчора і сьогодні. Він задумався:

«Звісно, це так. Це правда — і нікуди од неї не сховаєшся! Я — недисциплінований, ось у чому річ. А от як же стати дисциплінованим, га? Адже так хочеться завжди робити те, що найцікавіше. А те найцікавіше завжди виходить зовсім не тим, чого вимагають дорослі... Більше того, те, що треба робити для дисципліни, звичайно буває нудним, нецікавим... Ось Петро Олександрович і Іван Петрович кажуть бути уважним на уроках. Воно то правильно, нічого не скажеш. Але ж уважним можна бути, припустімо, хвилин з десять, не більше. А потім як навмисно починають свербіти вуха чи ніс... треба почухатися... і зовсім це не смішно, бо почухатися хочеться обов'язково саме тоді, коли треба бути дуже уважним і не можна цього робити. Про це кожен знає.

Ну, а крім того, хочеться подумати про свої справи. Батько каже: «Наміри, Льоню, у тебе завжди бувають добрі, це я знаю. Але досить, щоб пролетіла муха, як ти відвертаєшся, увага в тебе перестрибує на ту муху — і все тут! Поки ти зберешся з думками, почнеш думати про справи, — вчитель уже говорить про зовсім інше, і тобі важко зрозуміти, про що йдеться». А якщо це говорить батько, значить це так. Отакий я!.. Та хіба ж витримаєш весь час бути дисциплінованим?..»

Льоня тяжко зітхнув і хутко згорнув щоденник.

До кімнати увійшов батько. Він сів біля столу, взяв у руки зошит з алгебри, проглянув його і схвально підвів брови: задача була розв'язана вірно. Льоня чекав, що ж скаже батько. Той також мовчав з хвилинку, а після цього мовив:

— От бачиш, Льоню, як добре ти можеш працювати, коли схочеш. Шкода тільки, що ти не завжди цього хочеш. Пустувати ти готовий щодня. А на серйозне тебе часто-густо не вистачає. Що, хіба не правда?

Льоня тільки сопів, похнюпившись: на таке запитання, слово честі, не варт відповідати. А батько вів далі, так само спокійно, наче міркуючи вголос:

— Я не раз уже казав тобі, що й сам був свого часу досить пустотливим хлопцем. Отож, ти мене в цій галузі нічим не здивуєш. Але була й певна різниця. З кожним роком я відчував більшу відповідальність за свої вчинки. А в тебе, на жаль, я цього не помічаю. Ти ніколи не хочеш подумати як слід, до чого може привести тебе твій

вчинок. І робиш немов наосліп, не думаючи про наслідки. А от коли б ти взяв коли-небудь та й поміркував трохи про це? Скажімо, уявив би собі, чим закінчиться зрештою те, що ти затіваєш зробити? Чи не довелось би тобі після того докоряти собі?

Льоня уперто заперечив, бо він підсвідомо відчував, що батько говорить так, наче він був у курсі його справ, і табірних, і того, що затіяв Віктор Сумський.

— А може й не треба каятися? Хіба це обов'язково? Батько зітхнув:

— Звісно, каятися не обов'язково. А от відповідати собі по совісті, чи варт було робити те або інше, — завжди слід. Це й є відповідальність за вчинки, Льоню. І ніхто не може її уникнути. Бо людина відповідає за кожен свій вчинок. Але часто наслідки виявляються не одразу... Ех, шкода, що не можна взяти і поставити поруч — вчинок і його наслідки! Адже між ними проходить деякий час. А коли б можна було зробити так, коли б ти напевно знав, уявляв собі, чим закінчиться твій вчинок і чи зможеш ти відповідати за нього по совісті, — ти, цілком можливо, і не зробив би його.

Батько говорив лагідно і переконливо. І ця розмова дуже нагадувала ті дружні й невимушені бесіди з ним, які Льоня любив над усе. І все ж таки щось тут було не зовсім схоже з звичайною товариською бесідою, які точилися раніше з батьком. Мабуть, це залежало від того, що сам Льоня не відповідав батькові щиро й весело, як траплялося це до того. Виходило так, наче батько і ра-

дий був би говорити по-справжньому, але йому заважала замкненість Льоні. І це його трохи дратувало.

Льоня розумів це, проте побороти себе не міг. В словах батька він відчував чимало вірного, незаперечливого, такого, що він і сам міг би сказати собі, коли б мова йшла не про нього. Та й Тамара, між іншим, говорила в розмові з Льонею майже такими самими словами. Як це вона сказала тоді, коли дорікала йому, що він не одразу признався (хоч Льоня і досі ще не знав, у чому саме він мусив визнавати свою вину!), не сказав відверто про щось таке на раді заgonу? Льоня і зараз добре пам'ятає її слова: «Коли б ти знав, розумів, що може вийти з твого вчинку, які будуть з нього наслідки, ти ніколи б не зробив нічого подібного». Хіба це не те ж саме, про що говорить батько?

Льоня задумався, дивлячись убік і підперши голову долонею. А може, зрештою, взяти й розповісти батькові про все це, порадитися з ним? І про табірні справи, і про нову витівку Віктора Сумського, сказати, що він і радий би щось зробити з цим, але не знає, не може придумати, що саме? Правда, правда, — взяти і сказати про все-все! Можливо, батько і дасть раду, як траплялося це іноді раніше?..

Втім, час уже був втрачений. Бо батько, що також сидів мовчки і запитливо дивився на сина, чекаючи, мабуть, що той сам про щось розкаже йому, махнув рукою:

— Здається, все це — надто загальні розмови, Льоню. Щось у нас з тобою в них зараз не клеїться. Ти впер-

то мовчиш, хоч я й дуже хотів по-дружньому допомогти тобі. Що ж, хай буде, як є. Я, власне, хочу нагадати ще раз про своє рішення не пускати тебе влітку до піонерського табору на березі моря, якщо ти не виправишся. Подумай, Льоню, зваж на це. Мені дуже неприємно, бо я знаю, скільки надій ти покладав на поїздку до моря, та ще й вперше в житті. Але я інакше не можу. Оце тобі, до речі, і випадок поміркувати про вчинки і наслідки. Якщо будуть погані вчинки — поганими будуть і наслідки: ти не поїдеш до табору, не опинишся влітку на березі моря. Розумієш?

— Розумію, — самими губами відповів розгублений Льоня.

— Ну, а якщо розумієш, то йди вечеряти та лягай спати. Вже пізно. І подумай добре про те, що я сказав.

Батько вийшов з кімнати, залишивши Льоню на самоті.

Зрозуміло, що ця розмова, а особливо її кінець, не поліпшила настрою Льоні. Хіба він і сам не знав, що батько має рацію? Хіба він і сам не розумів, що заплутався в своїх справах? А чим допомогти, як виплутатися?

Зрештою, збіг поганих обставин не такий уже важливий. Ну, була двійка чи навіть дві, — їх можна виправити, не такий вже Льоня дурний, щоб не вміти добре відповісти вчителям. Треба тільки готувати уроки, це ясно. Клякса, одірвана подошва — це також дурниці. А от вів'язка Віктора Сумського — це серйозніше. Тут так легко

не викараскаєшся. Краще б він і справді нічого про неї не знав..

«Вчинки, наслідки... — бурмотів незадоволено Льоня, лягаючи спати. — Легко говорити про такі речі. А от як завадити Вікторові здійснити його думку, якщо він і справді принесе завтра до школи цей клятий тютюн?»

А ще й табірні справи, в яких він також заплутався завдяки цій ощадкасі часу!..

І зовсім несподівано в Льоні майнула думка:

«От коли б запитати про історію з Віктором у Тамари? Що б вона порадила?»

— Нічого путнього, — роздратовано відповів Льоня сам собі, забувши, що він говорить вголос. — Хіба таку складну справу може розв'язати дівча? Теж мені суддя!

Але ця думка, раз народившись, вже не давала Льоні спокою. Хіба він обов'язково мусить робити так, як скаже Тамара? Безумовно, ні! Йому просто цікаво, що саме вона порадить. А зробити по-своєму він завжди зможе. Чому б і справді не запитати? Просто з цікавості, більше ні для чого... так, між іншим...

І рука Льоні мимоволі потяглася за зеленою книжечкою ощадкаси часу.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ,

де, зрештою, відбувається вирішальна розмова з Віктором Сумським і з'ясовується те, що мав у майбутньому зробити Льоня Куценко, але це невідомо, чи зробить він це насправді.

Втім, здійснити своє бажання виявилось не так легко. І не тому, що Льоні щось заважало, а через ту кляту звичку ощадкаси часу видавати виписані по талону хвилини не так, як хотілося хлопцю. Справді, коли б нові п'ятнадцять хвилин, що їх виписав Льоня, припали на продовження попередньої розмови з Тамарою, це було б дуже добре, і все, мабуть, з'ясувалося б.

Але щойно він поклав новий талон під свій годинник і, ясна річ, опинився в таборі, як виявилось, що Тамари як на лихо тут немає. А сам Льоня сидів у читальні і тримав у руках книжку.

То була, правду кажучи, надзвичайно цікава книжка — записки першого космонавта світу Юрія Гагаріна «Шлях у космос». І на її розгорнутій сторінці йшлося саме про те, як Юрій Гагарін опинився в стані невагомості і через це загубив олівець. Проте сьогодні нічії пригоди, навіть такі, що сталися з Гагаріним, не цікавили Льоню Куценка! У нього зараз було надто багато своїх власних ускладнень.

«Зрештою, якщо подумати, хіба зі мною не стався отакий самий стан невагомості? — подумав він безпорадно. — Ось втратив зараз ґрунт під ногами, навіть не мандруючи в космосі... і зовсім не знаю, що мені тепер робити...»

Він підвів голову і оглянувся. Нікого немає, всі кудись пішли. Де ж це Тамара? Шукати її — але ж тоді може не вистачити виписаних п'ятнадцяти хвилин...

Льоня почухав рукою потилицю. Що його робити?

І раптом він почув знайоме дзвінке клацання язиком. Воно лунало звідкись збоку, немов з*за вікна. Хто це клацає? Так умів робити лише Віктор Сумський. Але ж він лишився десь там, у шкільному житті Льоні, його тут, у таборі, немає. Може, це тільки здалося?

Ще раз долинуло клацання — виразніше, ясніше. Сумніву не було, це Віктор! Та й який міг бути сумнів, коли

ось за вікном з'явилася знайома завжди розпатлана голова самого Віктора! Він дивився на Льоню, по-змовницькому підморгуючи одним оком. Потім ображено скривився і запитав:

— Ти чого ж задаєшся? Хіба не чуєш? Я кличу-кличу, а він сидить, немов той пан, і уваги не звертає.

— Ти... ти мене кликав? — здивовано перепитав Льоня. — А хіба... хіба ти теж тут?

Віктор голосно зареготав:

— Та ти, мабуть, заснув і досі не прокинувся! А де ж мені бути? От дивак! Ну, іди сюди, мені ніколи.

Льоня вийшов з читальні розгублений. Значить, Віктор Сумський також у таборі... а його ж Льоня менше за всіх хотів би побачити тут.

Віктор одразу схопив Льоню за руку і відвів вбік. Тут він за звичкою таємничо озирнувся і зашепотів:

— Все гаразд, Куценку! Я придумав так, що вони довго пам'ятатимуть... і як помруть, і тоді не забудуть цього! Ого, напевно! Май на увазі, я жодного слова когось не сказав би про це, бо знаю — зрадять! А тобі скажу тільки тому, що ти свій хлопець і, якщо пообіцяєш, то вже нікому не скажеш. Я це знаю: адже коли ми ще з тобою затівали справу з нюхальним тютюном...

«Ой! — раптом майнуло в голові Льоні. — Адже це та сама його витівка! Це що ж, виходить, я так і не спромігся викрутитися з неї? І значить...»

—...ти теж не зрадив, хоч, звісно... Ну, зараз мова не про це, — обірвав свою думку Віктор, помітивши збен-

теження Льоні, — а про інше. Я добре обміркував усе!

Льоня очікувально дивився на Віктора і мовчав. Добре ще, що Віктор Сумський і не чекав його відповіді. Він присунувся ближче і зашепотів:

— Головне, ти май на увазі: я тодішньої бійки аж ніяк не хочу згадувати! Ну побилися, ну довелося тобі звалити мене, бо я вивернув руку, то й що ж? Хіба це може псувати взаємини між нами?.. Звичайно, ні! І я не пам'ятаю нічого, наче от узяв і викреслив усе з пам'яті. І тобі раджу.

Льоня знову нічого не розумів. Про яку бійку говорить Віктор? І начебто про те, що Льоня його якось переміг? Та що це за нові загадки? А Віктор так само хвацько продовжував, оглядаючись, чи не почує його хтось:

— Ми їм покажемо, як порядки встановлювати! Вони думають, якщо вони в раді, то з ними вже нічого й не можна зробити? Е, ні, не на такого наскочили! Оцього не можна, те заборонено, туди не йди, того не роби. Ач які! Я не для того їхав сюди, щоб вони мною командували! Вони в мене всі рота пороззявляють, бо ніколи такого, звісно, не бачили. Ух, який я на них лютий!

— Та що ж ти хочеш зробити? Що ти вигадав? — не витримав нарешті Льоня.

Віктор Сумський знов озирнувся, подивився навколо. Ні, нікого немає. Тільки верхівки кипарисів шумлять — там, мабуть, завжди вітер гуляє.

— Он бачиш вікно на першому поверсі? — вказав рукою Віктор і зразу відсмикнув її, щоб ніхто не помітив цього жесту, яким він міг би видати себе. — То спальня дівчат! Розумієш? Там вони всі підібралися такі недоторкливі — ах-ах! Коли що скажеш, обов'язково чіпляються, а дехто навіть зразу біжить Вірі Петрівні фіскалити. Ну так от. Тут-таки, біля вікна дівочої спальні, є пожежний кран. І рукав теж поблизу, в під'їзді. Я вночі візьму цей рукав, потихеньку прикручу його до крана і засуну у вікно. Вони спатимуть, ха-ха-ха! Спатимуть і нічого не будуть знати! А ми пустимо воду! І вона залле спальню. Адже кран тільки відкрий! Вода одразу рине і залле спальню, вони й попливуть не гірше, як у морі! Ха-ха-ха! Прокинуться вже у воді! От зніметься галас! Попливуть наче русалки! Ха-ха-ха!

Льоня дивився на Віктора широко розкритими очима.

— Ти... ти збожеволів, Вікторе! — нарешті вимовив він.

Але Віктор був надто захоплений своєю вигадкою, щоб помітити, як ставиться до неї Льоня. Він зареготав:

— Ага, а я що сказав? Це ж зчиниться такий лемент, якого тут, напевно, ніколи й не чули. Уяви собі, тільки уяви: вони сплять — і раптом прокидаються в холодній воді! Ото буде купання, ха-ха-ха! А ми тим часом уже далеко, вже спимо в своїх ліжках, ніхто й не подумає, що то ми зробили. Ще й прибіжимо рятувати: ах, ах, що це сталося, та звідки воно, та хто ж таке міг вигадати, та як би допомогти справі!.. У мене, братику, така голова,

така, що іноді я й сам дивуюся, — звідки в неї все береється? Та що ти немов чимсь прибитий?

Тільки тепер він помітив дивний вигляд Льоні, на обличчі якого не було ані найменшого виразу захоплення.

— Ну, чого ти мовчиш? — вже підозріло спитав Віктор.

Льоня ледве перевів подих.

— Ти збожеволів, Вікторе, — повторив він.

— Що? — Брови Віктора Сумського загрозливо нахмурилися. Але Льоня не злякався.

— Я кажу, що ти збожеволів, — ще рішучіше продовжував він. — В чому винні дівчата, яких ти хочеш налякати? Залити спальню холодною водою, та ще вночі! Вони ж можуть усі чисто простудитися, захворіти. Подумай тільки, що ти вигадав! І я не хочу приставати до цього. Так і знай!

Віктор Сумський сплюнув кризь зуби, що було ознакою конче презирливого його ставлення. Він вороже подивився на Льоню, немов обмірковуючи його слова.

— Мгу, — нарешті промимрив він, не зводячи з Льоні холодного погляду і вибираючи, мабуть, найдошкульніші слова. — Так... Виходить, ти став дівочим прихвоснем? Недарма з тією Тамарою приятелюєш, хм... мабуть, з того самого часу, так?

Льоня спалахнув:

— При чому тут Тамара? І я зовсім не знаю, про який час ти говориш. Зовсім недотепно! Я не хочу брати

участі в таких божевільних витівках, от і все! Тамара чи не Тамара — мені все одно. Але те, що ти вигадав, надто погано, щоб узяти в цьому хоч найменшу участь. Якщо ти добре поміркуєш, то погодишся зі мною.

Віктор Сумський ще більше примружив очі:

— Надто погано, кажеш? Мгу... Ах ти, гад! Я тобі все розповів, як своєму, а ти он як! Що ж, можеш піти й виказати мене. Так і так, скажи, Віктор Сумський злочин затіяв, а я вирішив його викрити! Тебе ще й похвалять всі прилизані... Іди, чого ж ти стоїш? У, зрадник нещасний! Іди!..

Віктор засунув руки в кишені і стояв перед Льонею, погойдуючись на каблуках. Льоня почервонів, не знаючи, що сказати. Два почуття боролися в ньому. Він був обурений з нової вигадки, яку затівав Віктор: це було перше почуття. Але поряд з ним було й друге: образа за те, що його назвали зрадником. Та хіба ж він був колись зрадником? Хіба він хоч раз виказував комусь таємницю? Ні, такого ніколи не було! Це Льоня міг засвідчити словом честі!

— Я не зрадник, — проговорив він нарешті, затинаючись. — І не збирався йти виказувати тебе. Це дурниці. І ти їх кажеш тільки тому, Вікторе, що хочеш посваритися. А це ні до чого...

— А ти не хочеш і не збираєшся? — перебив його Віктор. — Не збираєшся? А слухати ти теж не хотів і не збирався? Тепер, коли ти вже про все знаєш, тільки тепер ти почав відступати? Ні, так порядні хлопці не роблять!

Можеш йти, можеш зраджувати, мені все одно. Тільки знай: я тобі довіряв, а ти виявився чортзна-чим!

— Я не зрадник, — безпорадно сказав знову Льоня. — Я не...

Втім, Віктор уже остаточно розійшовся, він розпалював самого себе цією сваркою.

— А, ти не зрадник? — шепотів він. — Так от, май на увазі: якщо ти відмовляєшся, то будеш наймерзнішим зрадником! І тобі буде соромно дивитися в очі всім справжнім хлопцям. Як повернемося додому, я всім розкажу, який ти! Бо ж так ніхто не робить: вислухати все, використати довір'я, довідатися про всі чисто задуми, а потім — «не хочу!» Боягуз! Я так і знав завжди, що ти боягуз! Чистоплюй! І боягуз, боягуз!

— Тільки не боягуз, — вже зовсім розгублено відповів Льоня, дивлячись собі під ноги. Він не міг знайти й слова відповіді на лайки й образливі вирази, якими щедро нагороджував його Віктор Сумський.

— А я кажу, що боягуз! — напосідав той. — Сьогодні ж вночі, як усі ляжуть спати, ми й перевіримо, зрадник ти чи ні, боягуз чи ні. Це ж дуже легко зробити. Я покличу тебе як завжди — отак...

Він гучно клацнув язиком.

— Якщо ти вийдеш, значить — не зрадник. А коли не вийдеш, то нема чого й говорити... Побачимо! Дивись, Куценку, я всім у місті розповім тоді, хто ти такий насправді!

Він круто повернувся і побіг на пляж. Льоня розгуб-

лено дивився йому вслід. Знову той Віктор робить усе по-своєму... Але ж ні, ні! Льоня рішуче не хоче, щоб Віктор навіть викликав його вночі! Навіщо це, коли він відмовився?

— Вікторе! Вікторе! — закричав Льоня. — Стій! Зажди!

Але Віктор був уже далеко. Напевно, він чув Льонин голос, та не схотів зупинятися. Бо ось він озирнувся, махнув недбало рукою і знову побіг. І чомусь стало темнішати. Чи то так у Криму рано починає сутеніти? Колись батько говорив про це... Він казав, що в Криму не сутеніє, а одразу починається майже ніч...

— Стій! Вікторе! Стій! — закричав іще Льоня. — Я хочу тобі сказати, щоб ти не вимагав від мене цього! Я не зрадник!..

— Що з тобою, мій рідний? — почув він стурбований голос матері. — Чого це ти кричиш уві сні? Чи не захворів часом?

Вона схилилася над ліжком і поклала руку йому на лоб: перевіряє, чи немає в нього температури.

Значить, закінчився талон на п'ятнадцять хвилин, виписаний Льонею. Він знову опинився вдома, але забувся уві сні і все ще кричав, намагаючись спинити Віктора Сумського.

— Ні, температури немає, — заспокоєно сказала мати. — Мабуть, тобі щось приснилося?

Льоня кивнув головою: краще було визнати це, ніж розповідати, що сталося з ним насправді.

— Нервовий ти став який, — додала ще мати. — Ну, спи, спи!

Проте Льоня ще довго перевертався з боку на бік і ніяк не міг заснути. Все мішалось в голові, але в тій мішанині дедалі виразніше виникали все ті ж думки про вчинки й наслідки, вчинки й наслідки... так говорив батько в останній розмові... і так само говорила Тамара... коли б після вчинків одразу йшли і наслідки... що б тоді було?..

Здавалося, що Льоня починав розуміти по-справжньому те, чого він раніше не розумів.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ,

*присвячений сумнівам і роздумам
Льоні Куценка, який так і не знає,
що відповісти Вікторові Сумському на
його пропозицію зірвати контрольну,
і тому вирішує дізнатися, зрештою, в
чому була його провина в таборі.*

Ранок був чудовий — сонячний і ясний. Коли б не всі ті події, що розгорталися навколо Льоні і в сучасному, і в майбутньому, яке таким дивовижним способом наблизилося до нього, — він, безумовно, кудись би пішов.

Але сьогодні зранку хлопець почував себе пригніче-

ним і розгубленим. Насамперед, у школі на нього чекав Віктор Сумський з своїм нюхальним тютюном... Вперше за весь час свого знайомства з ним Льоня дуже пошкодував, що брав участь в інших його витівках: хтозна, може й справді батько мав рацію, докоряючи Льоні за приятелювання з ним. Втім, всі оті штуки й пустощі були не схожі на те, що Віктор затівав сьогодні. Що ж робити, що робити тепер?..

Сівши за стіл і удаючи, що старанно повторює вчорашні уроки, Льоня гарячково міркував.

Події останніх днів, раніше незрозумілі, він починав тепер уявляти собі, знаходити між ними зв'язок. Правда, лишалося ще кілька дрібниць, але про них можна було й не згадувати.

Цей поганий вчинок, за який йому докоряла Тамара, вчинок, що його розглядала рада загону в таборі, мабуть, і був тим, на який підмовляв Льоню Віктор. Високий, веселий Володя, що виступав на раді, мав рацію: якщо трапилася та божевільна вихватка з пожежним краном, яку хотів зробити Віктор Сумський, то це, безперечно, було диким хуліганством. Але ж Льоня зовсім не бажав цього зробити! І він, до речі, нічого ще не зробив і не зробить, хоч би як напосідав Віктор.

І все ж таки це, очевидно, сталося...

Думки плуталися. Льоня ніяк не міг розібратися в тому, що мало статися і що сталося. Якщо він не зробить того вчинку, якщо не дозволить Вікторові налякати вночі дівчат, — тоді ж не буде й ради загону. Втім, вона була!..

Значить, він таки зробив так, як наполягав Віктор. Зробив поза своєю волею, чи що?.. Тут нічого не можна було втямити.

Ну гаразд. А хіба те, що вигадав Віктор Сумський в школі, оця витівка з нюхальним тютюном, — хіба це не було таким самим хуліганством? Безумовно, було. І наслідки з цього обов'язково мусили бути поганими, хоч як не міркуй. Значить, брати участь у цьому також не слід. Сумнівів тут немає, в цьому Льоня і раніше був певний. А як же йому бути?..

«Зрадник... боягуз... зрадник... боягуз!» — здавалося, ще лунало у вухах Льоні те, що говорив розлютований Віктор. Ні, ні, Льоня не зрадник і не боягуз!

Він ніколи не виказував товаришів. Він і сам не відмовлявся брати участь у різних справах. Проте раніше це виходило якось не так. А тепер він просто не хоче бути причетним до того, що здається йому відвертим хуліганством! Хіба це значить бути боягузом? А якщо він навіть і перешкодить якось Вікторові зробити те, що той задумав, — хіба це також буде зрадою?..

А може і буде... бо ж Віктор йому про все розповів, довірився, як другові.

Льоня шукав відповіді і не міг знайти її. Тим більше, такої вичерпної, ясної відповіді, після якої він добре знав би, що йому слід робити, як вчинити, щоб усе було гаразд з погляду справжніх товариських законів. І порадитися не було з ким...

Похмурий, зосереджений, він зібрав книжки й зошити

і пішов до школи. Хоч би по дорозі щось придумати! Адже буває, кажуть, таке, що людині раптом щось несподівано приходить в голову, наче вона помітила те, чого раніше не помічала, — і зразу все стає ясним, чітким. Наприклад, у книжках таке час від часу трапляється: Льоня не раз помічав це.

Але, мабуть, то буває тільки тоді, коли письменник хоче допомогти своєму героєві щось негайно вирішити. Ось заплутає його так, що той цілком неспроможний щось сам зробити, і тоді допомагає героєві викараскатися із важкого становища. Але ж тоді все це не герой вирішує, а сам письменник... Йому, звісно, добре, на те він і письменник! А тут — нічого не вимудруєш, хоч помри!..

Школа зустріла Льоню звичним гомоном, азартною грою в сніжки. Одна сніжка, немов випадково, потрапила в груди Льоні, що похмуро проходив повз граючих. Хтось розсміявся, а один з учнів тихенько, але так, щоб його добре розчули, мовив:

— Ну, тримайся! Льоню Куценка зачепили! Ось він зараз так дасть, що тільки держись!

Але Льоня пройшов далі, навіть не озирнувшись, наче й не помітив сніжки. Глибоко задуманий, він ні на що не звертав уваги. Що робити? Як виплутатися з того становища, в яке він мимоволі потрапив?..

Льоня підходив уже до класу, коли раптом його серце затіпалося в грудях і немов обірвалося. Коридором йшов Віктор Сумський! Його волосся було, як і завжди,

скуйовджене, на обличчі був такий вираз, наче він рішуче незадоволений всім навколишнім. Він щось насвистував собі під ніс.

Побачивши Льоню, Віктор значуще підморгнув йому.

— Ну як? — спитав він за звичкою дуже таємничо.— Надумав? Хо-хо, та в мене, правду кажучи, і сумніву не було. Щоб отакий хлопець, як ти, і раптом злякався? Ні, сказав я собі, то в нього просто був поганий настрій. Оце й усе. А я приніс те, що ми вирішили!

І, глянувши на всі боки, він лягнув себе по здутій кишені куртки. Очі його хитро блиснули:

— Тільки поспішати не варт, — зауважив він. — Адже геометрія у нас сьогодні на третьому уроці. Значить, зробимо нашу справу під час великої перерви. Будь наготові, Куценку!

Льоня щойно розкрив рота, щоб сказати, що він усе одно не братиме участі в цій «справі», як Віктор уже побіг далі.

— Вікторе! Вікторе! — гукнув Льоня. Але саме в цей момент задзеленчав дзвоник. Починалися заняття. Розмову, хоч яка вона була важлива для Льоні, доводилося відкласти.

Мишко Розумієнко здивовано поглядав на Льоню: адже хлопець сперся ліктями на парту, поклав голову на руки і весь час дивився на дошку. А може й не на дошку, а кудись ще, у невідому далечінь?.. Здавалося, він був украй заповнений якоюсь невідчепною думкою. Якою саме? Але в нього не можна було нічого довідати-

ся, бо коли Мишко, зацікавлений, звернувся до нього, то Льоня, мабуть, не почув його запитання.

Це був урок географії. Нічого, отже, не було дивного і в тому, що вчитель Петро Олександрович також помітив відсутній, замріяний погляд Льоні і викликав його до дошки:

— Невже ж на тебе, Куценку, не вплинув минулий випадок? Сидиш, я бачу, і гав ловиш! Напевно, ти й зараз зайнятий чимсь зовсім іншим, ніж наша географія. Ану, відповідай мені урок!

Льоня вийшов до дошки. Правду сказати, його зараз мало цікавило те, як саме він відповість. Зрештою, що таке двійка з географії? Ніщо, принаймні в порівнянні з тими думками, які не давали йому спокою. Хіба в тій двійці справа?.. Через дві години буде велика перерва, Віктор Сумський вимагатиме, щоб він взяв участь у цій проклятій справі, інакше він, Віктор, розкаже всім, що Льоня боягуз і взагалі... А ще ж лишається історія з пожежним краном, з якої теж треба знайти якийсь вихід...

Але все ж таки урок Льоня знав добре. Він відповів без єдиної помилки, легко й вільно, навіть не задумуючись. Петро Олександрович задоволено слухав його і на решті сказав:

— Прекрасно, Куценку! Поставлю я тобі ще одне запитання з минулого уроку. І коли ти на нього так само відповіси, ми зразу ж таки остаточно ліквідуємо наше з тобою попереднє непорозуміння. Згода?

Льоня кивнув головою: хай буде так, зрештою —

йому байдуже. Що там ті запитання Петра Олександровича, якщо інші, важливіші, так і лишаються нерозв'язаними?

— Ану, скажи нам, які річки беруть початок на Гімалаях та в Тибеті?

Льоня на мить задумався, проте одразу ж таки твердо й чітко відповів на запитання.

— Можеш іти на місце, Куценку. Раджу тобі й надалі так відповідати і бути уважним. Адже ти можеш бути таким, я певен цього, — сказав з задоволенням Петро Олександрович. Рука його вивела в журналі красиву п'ятірку.

До самого кінця уроку Льоня сидів нерухомо. Але Петро Олександрович помилявся, коли вважав, що Льоня уважно слухав його пояснення. Думки хлопця були далеко — на березі теплого синього моря, в піонерському таборі. І поступово в тих думках вимальовувалося рішення, рішуче й незаперечне:

«Я не знаю, як бути з Віктором Сумським і з його витівкою в школі. Я розгубився. Отож, треба дізнатися, що трапилося з другою витівкою Віктора там, у таборі. Адже там це все одно вже було, і нічого з тим не вдієш. Коли я довідаюся про все, що сталося там, і як воно вишло, і як мені довелося робити, — тоді, напевно, я й тут знайду вихід!»

Задзеленчав дзвоник. Перерва! Можна виписати талон і опинитися в піонерському таборі. І враз тривожна думка промайнула в голові.

«А що коли ошадкаса часу дасть мені за своєю звичкою зовсім не потрібні п'ятнадцять хвилин, а цілком інші? Я ж тоді ні про що не дізнаюся. А, все одно! Буду виписувати талони один за одним, доки не натраплю на те, що мені потрібно!»

І, щоб не гаяти даремно часу, Льоня виписав чек аж на двадцять хвилин. Спинившись біля вікна в коридорі, він підсунув чек-талон під свій ручний годинник.

Одразу навколо нього потемнішало, за вікном зникло яскраве денне світло, що відбивалося від сніжної ковдри, яка вкривала землю. Саме вікно прочинилося, і звідти повів теплий вітерець.

Але Льоня не здивувався ані на мить. Хіба ж він не знав, що опиниться в таборі?

Втім, що мусило трапитися з ним сьогодні? Яку несподіванку приготує для нього ошадна каса часу?..

Цього Льоня, звісно, не знав!

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ.

дуже багатий на захоплюючі події в піонерському таборі, під час яких Льоня Куценко і справді змушений відповідати за те, чого він і в думці не мав зробити.

Проте міркувати довго не довелося. З-за вікна долинув тихий голос Віри Петрівни, тієї приємної, веселої жінки в білому халаті, що зустріла Льоню в таборі:

— Куценку, а чого це ти стоїш біля вікна? Спати час, спати! Дивись, всі вже сплять, а ти наче про щось мрієш.

Льоня озирнувся: справді, в його палаті всі вже лежали в ліжках. Дехто навіть, напевно, солодко спав. Дійсно, чого це він стоїть біля вікна?

Навшпиньки підійшовши до ліжка, Льоня сів і нахилився, щоб зняти сандалії. Ніщо не порушувало нічної тиші. Десь у далині рівно шуміло море, зітхаючи раз у раз, хвилі з розміреним плюскотом розбивалися об берег.

— Кляц! — раптом пролунало за вікном. Льоня здригнувся. О, він добре знав цей звук!

— Кляц! — пролунало знову, ще голосніше.

То був Віктор Сумський! Він таки викликає його! Що ж робити? Удати, наче спиш?..

Але Льоня не встиг гулькнути в ліжку, як у вікні показалася голова Віктора Сумського. Він зазирнув у палату, знайшов очима Льоню і підморгнув йому. А потім ще й поманив пальцем, наче йому, Вікторові, належало виключне право розпоряджатися часом Льоні.

Хлопець все ще сидів на ліжку, немов боячись поворухнутися. Віктор мовчки дивився на нього. Втім, ось його губи щось виразно прошепотіли.

— Боягуз! Зрадник! — скоріше догадався, ніж почув Льоня.

Ах, так? Ні, він не боягуз і не зрадник! Він вийде! Вийде, щоб просто довести це Вікторові! Але робити, звісно, нічого не буде. Недарма він весь час міркував про витівку Віктора і остаточно вирішив не брати в ній участі. Більше того, він спинить Віктора і не дозволить йому здійснити ганебний задум.

Скуйовджена голова у вікні задоволено спостерігала, як Льоня швидко нахилився, застібнув сандалії, обережно пробрався між ліжками товаришів, щоб не розбудити когось, і вислизнув з палати. Тоді Віктор і собі зіскочив з виступу на стіні, на якому стояв, і пішов до вхідних дверей.

За півхвилини Льоня вибіг до нього. Він схопив Віктора за руку, подивився йому прямо у вічі, немов закликаючи до щирої і відвертої розмови.

— Слухай, Вікторе, — сказав Льоня. Голос його тремтів від хвилювання. — Цього не можна робити! Не можна, розумієш?

Дивно, але Віктор Сумський чомусь посміхався. У непевному світлі, що падало з вікна, Льоня бачив його дрібні зуби, бачив навіть щербинку серед них, через яку Віктор спритно спльовував. Ось він звільнив руку і обійняв Льюню за плече.

— Дурний ти, Куценку! — мовив він, усе ще посміхаючись. — Та я й сам уже так вирішив. Ну, не треба, то й не треба, хіба я наполягаю на чомусь? Воно й справді від цього діла тхне чимсь. Тільки ось що: давай відійдемо звідси. По-перше, тут світло — бач, від цього ліхтаря. По-друге, чого доброго, ще й Віра Петрівна може знову прийти. Я й так чекав-чекав, доки вона піде звідси...

Його рука м'яко, але наполегливо підштовхувала Льюню, що просто не вірив своїм вухам. Отак легко, без будь-якої боротьби Віктор змінив свою думку? Та не-

вже ж це може бути?.. Ну, тоді все гаразд! Прекрасно, краще й не може статися! Проте...

Вони відійшли вбік, у глибоку тінь, що її відкидали високі запашні кипариси. Льюня все ще недовірколиво позиравав на Віктора: дуже вже це було несподівано, навіть неймовірно!

Віктор зашепотів на вухо Льюні:

— Ти думав, що я розсердився на тебе, так? Ех, ти! Та хіба ж я був би тобі приятелем, коли б звернув увагу на це? Якщо я вже про тодішню бійку з тобою забув, то про що тут говорити? Тим більше, що я й сам уже перехотів зробити цю штуку з краном. А те, що ти вийшов, не побоявся, це дуже добре! Бач, раптом і довів, що ти зовсім не боягуз. Добрий ти, я тобі скажу, хлопець, Куценку! Через це я тебе так і люблю!..

— Значить, ти й справді зрозумів, що це було б хуліганством? — тихо перепитав Льюня. Він ще не заспокоївся остаточно.

— І скільки ж разів тобі треба це повторювати? — немов розгнівався Віктор. — Тобі сказано вже, і досить! Ходімо, я тобі щось цікаве покажу!

Хлопці попрямували до одного з корпусів. У цей час місяць, що досі ховався за хмарами, визирнув з-за них. Його бліде сріблясте сяйво залило все навколо. І тут Льюня побачив те, на що аж ніяк не сподівався. Він не міг стриматися й голосно вигукнув:

— Ой, Вікторе! А ти ж казав!..

Міцна рука Віктора Сумського схопила його за

плече. Глузливий голос загрозово пролунав над його вухом:

— А ти і справді хотів вислизнути? Дізнатися про все чисто, а потім у кущі? Не вийде! І не викручуйся: цього разу в мене руки міцні, я вже їх не виверну! Тихше, ти, боягуз! Бо коли нас тут з тобою застукать, то обом погано буде...

У примарному світлі місяця Льоня бачив пожежний кран, що стояв біля стіни. До нього вже було пригвинчено шланг, прокладений до відчиненого вікна на першому поверсі. Кінець шланга лежав на підвіконні й навіть спускався до кімнати.

Льоня знав це вікно, обвите зеленим диким виноградом. Так, так, це було вікно спальні дівчат!

— Хто... хто все це зробив? — затинаючись, спитав він, боячись висловити свої думки.

— Звісно, я! — гордо відповів Віктор. — Ще перед тим, як кликати тебе. Бо ж ти, чого доброго, міг і перешкодити мені. А тепер — тихо! Тепер ти вже нічого не вдієш. Адже ж хто повірить, що я тебе силоміць привів сюди на все готове? Всі, безумовно, думатимуть, що це ми зробили з тобою удвох. Ага? І відповідати будемо також разом, якщо засиплемось! Ха-ха-ха! Гарненько я придумав, чи не так? А ти, мабуть, вважав, що я вже остаточно дурний, ага?.. Думав, що коли ти раз узяв верх наді мною, то так і далі буде? Я ж тобі говорив, що коли б у мене тоді не підвернулася рука, то я б тобі показав! І покажу ще! Ач, він думав, що оцим скиглінням

так уже й вплинув на мене! Не з таких Віктор Сумський!

Льоня мовчав, приголомшений такою підступністю. Все загинуло! Справді, хіба ж можна йому тепер відступитися? Хто йому повірить? Всі скажуть, що він бреше, бо хоче виправдатися... Хоч би вирватися, втекти од Віктора, щоб не бачити цього! Та де там, Віктор сильніший за нього, хоч він чомусь уже не раз згадував про те, що Льоня колись бився з ним і навіть переміг. Але ж Льоня добре пам'ятає: ніколи такого не траплялося, і він, звісно, ніколи не перемагав Віктора, відомого в школі за біяку...

— От зараз ми й почнемо, — шепотів Віктор. — Не дуже зручно відкручувати лівою рукою, але нічого не зробиш, доведеться, щоб правою тримати тебе, боягуза! І не намагайся вирватися, все одно нічого не вийде!

Не відпускаючи Льоню, він лівою рукою крутив коліщатко крана. Льоня рвонувся від нього:

— Пусти! Я не хочу! Пусти, Вікторе! Я закричу!

— Ну й кричи, — глузливо відповів той. — Доведеш остаточно, що в тебе зрадницька душа. Кинь краще базікати, зараз ми з тобою як вжаримо, тільки нас і бачили!..

«Наче тільки в тому й діло, щоб не побачили, не спіймали на гарячому, — різонула Льоню гостра думка. — А все те, що зараз відбудеться, хіба це не страшно?..»

Мовчки, вже цілком безнадійно Льоня дивився, як вода швидко наповнювала плескатий до того шланг,

підіймалася по ньому вище й вище. А Віктор крутив коліщатко.

Ось вода задзюрчала за вікном. Міцним потоком вона ринула на підлогу, заливаючи палату.

З кімнати пролунав чийсь зляканий зойк. Віктор рвучко відстрибнув од крана.

— Ну, тепер тікай хто куди! — вигукнув він, випускаючи Льонину руку. Широко розкритими очима Льоня дивився то на нього, то на вікно спальні. Та ось у кімнаті закричав ще хтось — і враз вона сповнилася одчайдушними зойками.

Віктор був уже в кінці широкої алеї. Ще мить — і він зникне... Льоня все ще не міг ворухнутися. Йому здавалося все байдужим. Тікати чи не тікати — все одно. Головне те, що накоїв тут Віктор, який уже зникав у кущах.

Але ось до верескливих дівочих вигуків, що линули з вікна, домішався ще один, зовсім інший, переляканий і лютий. Це скрикнув Віктор, що потрапив до рук садівника, який раптом вибіг з-за рогу алеї.

— Ану стій! — вигукнув садівник. — Ні, хлопчику, не пручайся, все одно не допоможе! Та стій, я кажу тобі! Ах ти, собачий сину, ти ще кусатися?..

Він одчайдушно замахав однією рукою в той час, як другою тримав Віктора, що звивався в'юном, намагаючись вирватися з дужої хватки.

— Таки вкусив? Ач який? Ну гаразд, тепер я бачу, на що ти здатний, — приказував садівник, тягнучи Віктора до крана. — А це ще хто такий?

Він глянув на Льоню, який стояв, опустивши руки, навіть і не думаючи про втечу. За спиною садівника показалася ще одна постать — у білому халаті. Це була Віра Петрівна, стурбована зойками дівчат і галасом.

Вікно дівочої спальні яскраво засвітилося. З нього висунулися голови переляканих дівчат.

— Сумський! Куценку! Що ви тут робили? — закричала Віра Петрівна, впізнавши хлопців. — Та що це за лихо сталося?

Льоня ще нижче опустив голову. Він бачив, що й Віктор кинув опиратися. Тепер і йому це було вже ні до чого. Його впізнали!

— І питати нічого, Віро Петрівно, — похмуро сказав садівник. — Самі бачите, не для прогулянки при світлі місяця вийшли сюди ці хлопці... та один з них ще й кусючий такий.

Садівник швидко закрутив коліщатко пожежного крана і гукнув у вікно:

— Дівчата, ану, викиньте звідти шланг! Мерщій! Шланг упав на землю. З нього ще лилася вода. Зойки й галас за вікном не стихали.

— Всю кімнату залило! — чулося звідти.

— І речі мокрі!

— Та хто ж це насмілився зробити таке?

— Які негідники!

З саду бігли ще люди, ще, ще... Віра Петрівна наблизилася до хлопців. Віктор спідлоба дивився на неї. Льоня не підводив очей, йому було невимовно соромно...

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ,

в якому остаточно розв'язуються нічні події в піонерському таборі, але виникають нові ускладнення, тепер уже в класі, де з'являється нова учениця, з якою Льоня ніби знайомий.

-Це ви зробили? — гнівно спитала Віра Петрівна.

Обидва хлопці мовчали.

— Ви ще й питаєте, Віро Петрівно, — втрутився

садівник. — Хіба ж не видно одразу? У, негідники!

— Стривайте, Павле! — спинила його Віра Петрівна. — Я питаю вас, хлопці, це ваших рук справа? Сумський, чого ти тікав звідси?

— Та ще й вкусив руку мені до крові, — знову не витримав садівник.

— Куценку, може, ти поясниш, у чому річ? — звернулася Віра Петрівна до Льоні.

Льоня підвів очі. Губи в нього тремтіли. Він розкрив було рота, але побачив у той же час лютий погляд Віктора Сумського.

«Зрадник! Боягуз!» — прочитав він у цьому погляді.

І Льоня знову опустил очі, не наважуючись вимовити жодного слова. Він не мав права видати Сумського. Неписані шкільні закони не дозволяли йому розповісти про все, що сталося тут... Мабуть, вперше в житті Льоні здалося, що в цих законах щось не так. Чому він не має права сказати правду? Адже він не хотів усього цього, не хотів!

І Льоня мовчав, відчуваючи, як спідлоба, наче вичікуючи, стежить за ним Віктор Сумський.

— Значить, ви не хочете говорити? — суворо казала Віра Петрівна. — Шкода... Від тебе, Сумський, я й не чекала нічого доброго. Вся твоя поведінка у нас у таборі була така, що ти мене не здивував і цим своїм вчинком. Але ти, Куценку...

Вона сумно, дуже сумно поглянула на Льоню — і він зашарівся під її докірливим поглядом.

— Ти, Куценку... я від тебе ніяк не чекала чогось подібного. Ти здався мені добрим, щирим хлопцем... Так, обманув ти мене, Куценку, дуже обманув. Ну, зараз не варто про це говорити.

Віра Петрівна махнула рукою і звернулась до садівника:

— Павле, допоможіть мені відвести цих героїв до начальника табору. Правда, я думаю, що вони й без того не втечуть, але краще все ж таки постежити. Дівчата, — гукнула вона у вікно спальні, — прибирайте в кімнаті, я незабаром буду!

Садівник, не випускаючи Віктора, якого він тримав однією рукою, схопив другою Льоню.

— Іди-но сюди! — мовив він. — Та дивись, без фокусів мені, чуєш?

Льоня йшов, похнюпившись. Все, все загинуло... А він же хотів, щоб нічого подібного не трапилося! Але так уже, мабуть, виходить, що нічого не може статися з ним такого, щоб він зміг когось переконати, зробити по-своєму... тільки завжди наражається на неприємності. Та ще на які! А батько ще побоювався, що Льоня і в таборі накоїть такого, за що йому доведеться червоніти. Так і сталося, хоч як Льоня не хотів цього...

Нараз він почув ззаду зляканий вигук:

— Льоню! Ти?..

Він хутко озирнувся. То була Тамара. Вона вибігла

з палати разом з іншими дівчатами і дивилася на Льоню з глибоким здивуванням, змішаним з обуренням.

Льоня, не відповівши, знову опустив голову. Йому здавалося, що вже всі навколо нього кричать, галасують — глузливо, насмішкувато:

— Куценку, Куценку! Льоню!

Хай вигукують, хай кричать. Тепер усе байдуже, всьому вже кінець! Він навіть заплющив очі, щоб нікого не бачити. Але садівник рішуче потягнув його за руку:

— Ну, чого ти замислився?.. Ходімо!

Чи це говорить Віктор Сумський?.. Слово честі, це він!

— ...Ходімо, я кажу тобі! Порадимось остаточно!

Льоня розплющив очі. Зник табір, замість нічної темряви, слабо освітленої примарним місячним сяйвом, очі засліпило яскраве денне світло. Він знову стояв біля вікна в коридорі школи, там, де він був, коли виписував талончик у книжці ощадкаси часу. Закінчилися двадцять хвилин, що їх він узяв цього разу...

Льоня знову в школі! Але в його вухах все ще лунають огі гнівні вигуки, перед очима стоїть обурене обличчя Тамари...

Проте хто це тримає його за руку? Невже Віктор Сумський?

Так, це був знов-таки Віктор. Він посміхався по-змовницькому, нахилившись до Льоні.

— Ходімо, ходімо! На великій перерві ми з тобою... — шепотів таємниче Віктор.

Отак він шепотів і тієї ночі, в таборі, так само посміхався й там, коли тягнув Льоною до пожежного крана, вдаючи, що змінив думку і вирішив уже нічого не робити з своєю вигадкою! Дводушний, нечесний він, Віктор!

Не стримуючи вже люті, що охопила його, Льоня ви-смикнув свою руку й відштовхнув Сумського:

— Іди од мене! Чуєш, облиш! Я не хочу знатися з тобою! Іди геть!

Віктор здивовано відсахнувся. Обличчя його скривилося. Але він опанував себе і крізь зуби процідив:

— Он як? Злякався-таки? Ну що ж, я завжди вважав тебе боягузом! До відмінників переметнувся? Гаразд, гаразд!

І він пішов геть, удаючи, ніби йому все це цілком байдуже, перевалюючись з боку на бік.

Льоня дивився Вікторові вслід. Він зблід і був схвилюваний. Так, так, завжди цей Віктор штовхав його на погане! І завжди примушував сваритися з іншими — хоча б узяти й останній раз, коли він явно вигадав побрехеньки про Мишка Розумієнка, наговорив, що Мишко навмисно хотів утопити Льоною. Ну й гаразд, хай це буде кінець!

Дзвоник увірвав думки Льоні. Він побіг у клас, сів за парту, повернувся до Мишка і щиро сказав сусідові:

— Давай миритися, Мишку! Будемо знову друзями, якщо ти хочеш!

Мишко здивувався:

— Та я з тобою й не сварився. Ти сам чогось це надумав, тільки і всього. Мабуть, тебе твій Віктор Сумський накрутив?..

— Ну його, того Віктора! Будеш миритись?

— Та чого ж не миритися, коли й сварки не було? Ну, хай ще міцніше буде, так?.. Ой, ой, дивися, до нас сьогодні новеньку привели! — вигукнув Мишко Розумієнко, вказуючи на двері класу.

Справді, класний керівник саме заходив у клас з якоюсь незнайомою дівчинкою. Вона йшла напрочуд сміливо, прямо дивлячись на хлопців і дівчат. В руках у дівчинки був новенький портфель з книжками.

— Учні, я привів вам нову ученицю, яка недавно з своєю родиною переїхала до нашого міста. Розкажіть їй самі все, що треба, гаразд? — сказав класний керівник і вийшов.

В класі одразу загомоніли. Нова дівчинка завжди викликає зацікавленість! А вона так само сміливо сіла на вказану їй парту і почала виймати з портфеля книжки. Почувала вона себе наче зовсім вільно, хоч на неї з зацікавленням дивилася не одна пара очей.

— Ач яка смілива, — сказав Мишко Розумієнко. — Так поводитьсь, наче вона тутешня... Слухай, Льоню, ти що, знаєш її? — спитав він раптом, бачачи, що Льоня не зводить погляду з нової дівчинки. Той невпевнено покрутив головою:

— Ні... не знаю... звідки я можу знати її?..

Хіба ж міг Льоня сказати Мищі Розумієнкові, що

він впізнав цю русяву дівчинку з першого погляду, впізнав її великі темні очі, манеру, з якою вона оглядалася навколо себе, — вільну, сміливу? Так, то була Тамара! Тамара, з якою він приятелював, хоч сама вона, напевно, зараз і не догадувалася про це.

Адже ж усе те, що Льоня переживав у піонерському таборі на березі моря, ще не траплялося насправді! Воно мало відбутися тільки в майбутньому й було показане йому лише за примхою тієї чудернацької ощадкаси часу...

Тамара не догадувалася, певна річ, що Льоня знає її. Це було зрозумілим. Але ж Тамара щось знала про Льоню в класі... знала, наприклад, що він узяв першість з шахів... і вважала його чомусь — вона ж сама про це казала тоді, в таборі! — дуже хорошим. А чому? Якщо Льоня знав її, то вона вже напевно не знала нічого про його існування, гру в шахи тощо... Ні, з цією ощадкасою часу кожного разу виникають нерозв'язні загадки!

Увійшов учитель. Почався урок. Через силу Льоня відірвав погляд від Тамари. Ну як він, справді, міг би сказати їй, що знає її? Звісно, вона вирішила б, що він просто недотепно жартує з неї, тільки і всього...

Складений вчетверо папірець упав на парту Льоні. Він розгорнув його і прочитав:

«Мені на тебе наплювати, боягузе! Але май на увазі: якщо хтось дізнається про мої задуми, тобі буде кінець і амба! Ти ж клявся кров'ю!»

Льоня озирнувся. Віктор сидів, як звичайно, на задній парті і показував йому кулак. Дурний! Та тепер Льоня

й думати про нього не хоче, не те, щоб про щось говорити. Навіщо той Віктор йому здався?

Урок тривав далі. Раптом нова дівчинка скрикнула. І зразу ж таки вона стрималася, пересилила себе. Але Льоня бачив, як вона вийняла з плаття паперову стрілку з застромленим у неї старим пером. І знову Льоня все зрозумів!

Такі стріли любив запускати Віктор Сумський. Вони боляче кололи тих, у кого потрапляли. Отож, Віктор по своєму вітав нову дівчинку, негідник!

Льоня озирнувся і гнівно поглянув на Сумського. Але той у відповідь тільки глузливо скривив обличчя.

«Шкода, що зараз урок! — подумав Льоня. — Я б тобі показав, хоч ти й дужчий! Ну, зачекай, ми ще побачимо!»

Проте, чесно сказати, він і сам не був певний, чи наважився б він щось зробити Вікторові Сумському, що славився у класі як перший забіяка!

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ,

що розповідає про низку суцільних несподіванок у житті Льоні Куценка, які сталися після приходу в клас Тамари, і про те, як ці несподіванки призвели до щасливого кінця історію нашого героя.

Нарешті, урок закінчився.

Хлопці й дівчата з шумом, галасом позривалися з місць і побігли в коридор. Льоня залишився сидіти за партою, удаючи, що він складає книжки. Одним оком він стежив за Тамарою, яка промокала написане під час уроку в зошиті. Чергові відчиняли вікна і покрикували на учнів:

— Виходьте, виходьте з класу!

Раптом Льоня рвучко випростався. Він побачив, як ззаду до Тамари підкрався Віктор Сумський. Скрививши обличчя в звичну презирливу гримасу, він простягнув руку, схопив Тамару за косу і смикнув її, регочучи:

— Нова, новенька! Ха-ха-ха! Нова, новенька!

Тамара скрикнула від болю. На очах у неї виступили сльози.

— Чого ти в'язнеш до мене? — вигукнула вона.

Віктор зареготав ще голосніше.

— Як чого? — глузливо перепитав він. — Ха-ха-ха! Чуєте, хлопці, ще й питає! Сама, бачите, не розуміє! Виходить, треба смикнути ще разок!

І він знову простягнув руку до Тамари. Вона відсахнулася, очі її гнівно блиснули:

— Не чіпай!

Віктор розкрив рота, щоб щось сказати, але не встиг поглузувати: між ним і дівчинкою раптом опинився блідий, рішучий Льоня Куценко.

Вираз обличчя Віктора змінився. Зникла посмішка, очі примружилися. Він скоса дивився на Льоню, нахиливши скуйовджену голову набік. Кілька секунд панувала мовчанка. Першим не витримав її Льоня.

— Якщо ти... якщо ти посмієш... я... — йому бракувало слів

— Ти?.. Хм!.. — презирливо хмикнув Віктор Сумський. — Що ж ти мені зробиш?

— Побачиш!

— Цікаво! Дуже хочу побачити! — Віктор заклав руки в кишені й сплюнув убік. Він був певний своєї сили: адже досі ніхто не наважувався перечити йому. Тому він ще й зробив крок вперед.

— Ану відійди! — процідив він крізь зуби. — Дивись, щоб не було для тебе гірше. Я не жартуватиму!

Льоня зблід ще більше, але все так само нерухомо стояв на місці. Він не зводив очей з ворога. Віктора теж дивувала поведінка Льоні, що насмілювався виступати проти нього, проти відомого забіяки. Можливо, Віктор і обернув би все це на жарт, якби навколо них не зібралися зацікавлені школярі. Перед ними Віктор уже не міг спасувати. Адже тоді він втратив би увесь свій авторитет. Тому він вирішив показати себе як слід.

— Кажу тобі, відійди! — повторив він загрозово. — Бо інакше я вдарю...

— Спробуй! — коротко відповів Льоня.

— Та що з тобою говорити! Я ж іще перед уроком сказав, хто ти такий є.

— Хто?

— Боягуз, от ти хто!

Віктор не встиг закінчити, як Льоня з усієї сили вдарив його по щоці. Сумський відсахнувся, але втримався на ногах. Крива посмішка пробігла по його тонких губах. Він вийняв руки з кишень, спідлоба подивився на Льоню. На його щоці палала червона пляма. Він потер її рукою і неголосно сказав:

— Причинить двері, хлопці. Є про що поговорити...

Чиїсь послужливі руки вже зачинили двері, засунули в їх ручку ніжку стільця, щоб зовні їх не можна було відчинити. Віктор Сумський глянув на Льоню. Той стояв блідий, з зціпленими зубами, але не відступав.

— Здаєшся? Кажі одразу! — зажадав Віктор.

Льоня тільки заперечливо хитнув головою.

— Ах, так?..

Віктор замахнувся правою рукою. Льоня хотів захиститися, але то був лише фальшивий замах. Він тільки прикривав справжній удар лівою рукою. Кулак Віктора Сумського важко вдарив Льоню в обличчя і звалив його з ніг. Падаючи, Льоня почув, як злякано скрикнула Тамара, що стояла, боязко притулившись до стінки.

Віктор зловісно нахилився над ним і спитав:

— Здаєшся?

Льоня мовчки підвівся. Все навколо нього стало немов рожевим. Він бачив цього разу тільки Віктора Сумського, тільки його ненависне, скривлене в огидній пошміщці обличчя.

Якусь невловиму мить Льоня чекав і раптом кинувся вперед, кинувся всім тілом. Віктор розгубився. Він не сподівався такого блискавичного наскоку і не встиг захиститись. З нальоту Льоня збив його з ніг. Але, падаючи, Віктор устиг вчепитися в Льоню і звалив його також. Коли б упав хтось один, то другий не мав би права бити лежачого. Але тепер вони обое були на підлозі, і тому бійка не припинялася.

Намагаючись опинитися нагорі, вони обидва качалися на підлозі, наносячи один одному незчисленні удари. Все це робилося мовчки: мовчали й школярі, які оточували їх кільцем.

Кожен відчував, що це — не звичайна бійка, а щось значно серйозніше. Всі розуміли, що Віктор Сумський захищав свій авторитет непереможного забіяки. А чому Льоня Куценко виступив проти нього, — цього не знав ніхто.

На мить Льоня опинився під Віктором. Міцний удар ледь не приголомшив його. Але новий напад люті потроїв сили хлопця. Він раптом згадав усе: і образи, яких завдавав йому Віктор, і його підступну поведінку тоді, вночі, в таборі, і те, як Віктор смикнув Тамару за косу, і його люте обличчя...

Льоня вивернувся і підім'яв Віктора під себе. Десь далеко, мов у тумані, майнуло перелякане обличчя Тамари. Льоня зціпив зуби. Він навалився на Віктора, притиснув його до підлоги і, дивлячись йому просто у вічі, прошепотів так тихо, що цього ніхто, крім його ворога, не міг почути:

— Край тобі буде, негіднику! Не відпущу! Помру, а не відпущу! Так і знай!

Льоня звільнив одну руку і ударив Віктора навідліг. І тут-таки побачив, як раптом скривилося його обличчя. Але то була вже не презирлива звичайна гримаса. Ні! Очі Віктора Сумського закліпали, губи жалісно затремтіли. І водночас Льоня відчув, як руки, що досі затиску-

вали його, мов одразу пом'якшали і ослабли. Що це?.. Віктор Сумський переможений?..

Ще не вірячи, побоюючись якогось підступного маневра, Льоня дивився на нього. Ні, сумніву не було! Віктор припинив битися. Це неймовірно! Як це могло трапитися?

— Здаєшся? — вимовив Льоня традиційне запитання.

Та невже ж Віктор Сумський проголосить себе переможеним? Невже він здасться?..

Але ось він через силу кивнув головою. Ледве промовляючи слова, Віктор видавив з себе:

— Я... підвернув руку... здаюся.

І враз школярі загомоніли, зашуміли. Майже ніхто не розчув того, що сказав Віктор, але ж він здався, здався!

Льоня підвівся. В нього боліли руки, ноги. В роті був присмак чогось солоного. Він торкнувся свого обличчя, подивився на руки. На них була кров. Нічого, нічого, все це дрібниці!

Віктор Сумський підвівся й собі. Не дивлячись ні на кого, він попростував до дверей, підтримуючи лівою рукою праву. Ніхто не допоміг йому відчинити двері. Він сам вийняв з ручки стілець і вийшов, кинувши наостанне:

— Твоє щастя, Куценку! Коли б не рука, я б тобі показав!

Льоня не слухав його. Тільки тепер він побачив, що

на підлозі, там, де щойно лежав Віктор Сумський, залишилася якась річ. То була пачка нюхального тютюну, що випала, мабуть, під час бійки з кишені Віктора. Вона трохи розірвалася, з неї висипалася на підлогу маленька купка зеленуватого порошку.

Рішення прийшло відразу. Льоня нахилився, схопив її, підбіг до розчиненого вікна і викинув на вулицю. На нього здивовано поглядали товариші: вони ж не знали, в чому справа. Льоня у відповідь тільки махнув рукою:

— Все гаразд, хлопці!

Щось наче співало у нього всередині. Перемога, перемога! Більше ніколи не набридатиме йому Віктор Сумський! І все чисто розв'язалося, все, все!..

Він відчув легкий дотик до своєї руки. Це була Тамара. Вона співчутливо і вдячно дивилася на нього. Ледь чутно вона сказала, не соромлячись інших хлопців:

— Спасибі тобі... що ти заступився за мене. І я дуже боялася, що ти... — Вкрай сконфузившись, Тамара змовкла. Але Льоня зрозумів її. Він кивнув головою:

— Віктор взагалі поганий хлопець. І давно вже треба було його...

Задзеленчав дзвоник. Та невже ж це кінець великої перерви? Так, у клас почали заходити хлопці й дівчата. Льоня повернувся, щоб іти до своєї парті. Але Тамара спинила його.

— Ось ти загубив... це ж твоє? — спитала вона.

І подала йому маленьку зелену книжечку з написом

«Ощадкаса часу». Льоня зашарівся. Він незграбно взяв книжечку і тільки тоді побачив, що вона розірвана на двоє. Мабуть, то він сам розірвав її, коли бився з Віктором. Та навіщо вона йому тепер, коли все стало ясно, коли все на своєму місці?..

Хутким помахом руки він кинув її слідом за пачкою нюхального тютюну у відчинене вікно. Тамара здивовано стежила за ним. Вона спитала:

— Навіщо ти викинув? Адже це, мабуть, якась гра? «Ощадкаса часу» — що це таке?

Ну як пояснити їй? Льоня весело усміхнувся і відповів:

— Згодом усе розкажу, Тамаро! Все-все розкажу!

Очі дівчини широко розкрилися:

— Звідки ти знаєш, як мене звуть! Адже ми сьогодні вперше зустрілися...

Льоня не встиг відповісти їй. До класу зайшов Іван Петрович. Він ніс з собою купку листочків паперу для контрольної роботи з геометрії, яку Віктор таки не встиг зірвати.

Життя класу входило у звичайне русло.

* * *

Коли ви прочитали цю повість, друзі мої, напевно, в декого з вас виникло запитання:

— Що то, зрештою, за ощадна каса часу? І як це вона дала Льоні Куценкові змогу зазирнути в його майбутнє? Та й чи можливо це взагалі?

Скажемо прямо: такої ощадкаси часу не існує і не може існувати. Це тільки вигадка автора, що хотів показати своїм читачам, як щільно пов'язане сучасне і майбутнє кожного з них.

Роблячи щось, ми частенько не задумуємося над тим, які наслідки може дати наш вчинок. А от Льоня Куценко наочно побачив ці наслідки, на власному досвіді переконався, що він, як і кожна людина, є господарем своєї долі. Хай то був тільки шматочок його долі, тільки невеличка частинка її, то все одно!

Старе прислів'я говорить: «Що посієш, те й пожнеш!»

Але часто людина не думає про те, чи добро вона сіє, чи зло. А потім дивується, чому сталися погані наслідки. Звісно, було б дуже добре, коли б ми могли користатися послугами ощадкаси часу. Тоді, бачачи майбутнє, ніхто, певна річ, не зробив би жодного поганого вчинку.

На жаль, такої ощадкаси часу не існує.

Втім, можна чудово жити і без неї. Слід тільки краще обмірковувати те, що ти робиш. І пам'ятати, що добрі вчинки завжди дадуть також і добрі наслідки в майбутньому.

Оце й все, що хотів сказати автор.

З М І С Т

Розділ перший,	де розповідається про суцільне незезіння Льоні Куценка, дивний візит чоловіка з багатьма годинниками і ще дивовижнішу чекову книжечку, власником якої став Льоня 3
Розділ другий,	де починають траплятися цілком несподівані речі, відбувається знайомство з дівчиною Тамарою і Льоня відчуває провину за якийсь ще невідомий йому самому вчинок 10
Розділ третій,	де відбувається громадський суд, що розбирає провину Льоні Куценка, який все ще ніяк не може зрозуміти, в чому саме він винний, — і чому не може допомогти навіть Тамара 20
Розділ четвертий,	в якому неприємності продовжуються далі й далі; вони тривають і в класі, на уроці геометрії, і закінчуються черговою двійкою, а поведінка Тамари стає ще більше загадковою 32
Розділ п'ятий,	де починається важлива розмова з Віктором Сумським, під час якої з'ясовуються різні серйозні обставини, а також викладаються думки про те, як марно пропадають добре вивчені уроки 40
Розділ шостий,	дія якого відбувається знову в піонерському таборі над морем, де Льоня знайомиться вдруге з високим хлопцем, весело розмовляє з Тамарою, але раптом псує стосунки з Віктором 49
Розділ сьомий,	присвячений гірким міркуванням Льоні, не менш неприємним розмовам його з батьком про безвідповідальність, а також нестримному бажанню Льоні знову поговорити з Тамарою 59
Розділ восьмий,	де, зрештою, відбувається вирішальна розмова з Віктором Сумським і з'ясовується те, що мав у майбутньому зробити Льоня Куценко, але ще невідомо, чи зробить він це насправді 68

- Розділ дев'ятий, *присвячений сумнівам і роздумам Льоні Куценка, який так і не знає, що відповісти Вікторові Сумському на його пропозицію зірвати контрольну, і тому вирішує дізнатися, зрештою, в чому була його провина в таборі* 78
- Розділ десятий, *дуже багатий на захоплюючі події в піонерському таборі, під час яких Льоня Куценко і справді змушений відповідати за те, чого він і в думці не мав зробити* 86
- Розділ одинадцятий, *в якому остаточно розв'язуються нічні події в піонерському таборі, але виникають нові ускладнення, тепер уже в класі, де з'являється нова учениця, з якою Льоня ніби знайомий* 94
- Розділ дванадцятий, *що розповідає про низку суцільних несподіванок у житті Льоні Куценка, які сталися після приходу в клас Тамари, і про те, як ці несподіванки призвели до щасливого кінця історію нашого героя* 102

ДЛЯ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Владко Владимир Николаевич «Время взаими»
(На українском языке)

Редактор Б. В. Тихонов. Художній редактор А. М. Силаев. Технічний редактор Х. М. Романчикова. Коректор Л. Н. Фесечко.

Здано на виробництво 1. X. 1962 р. Підписано до друку 19. XI. 1962 р. Формат 70×108¹/₃₂. Фіз. друк. арк. 3,5. Умовн. друк. арк. 4,8. Обл.-вид. арк. 3,75. БФ 38250.

Тираж 65 000. Зам. 869. Ціна 21 коп.
Дитвидав УРСР. Київ, Кірова, 34.

Друко-хромолітографія «Атлас» Головополіграфвидаву
Міністерства культури УРСР. Львів, Зелена, 20

21 коп.